

SAMENVATTEND RAPPORT
OPTIMALISATIEPLANNEN
BOERENNATUUR

**SAMENVATTEND RAPPORT OPTIMALISATIEPLANNEN
BOERENNATUUR**

Uitgebracht aan: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
De heer D. Slangen
Directie Natuur & Biodiversiteit
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Uitgebracht door: BoerenNatuur
Bemuurde Weerd O.Z. 12
3514 AN Utrecht

Met ondersteuning van: Aequator Groen & Ruimte bv
Postbus 1171
3840 BD Harderwijk

Contactpersoon: Evelien Verbij (BoerenNatuur)

Auteur(s): De heer J. Faber MSc (Aequator Groen & Ruimte)
Mevrouw dr. F. Pacilly (Aequator Groen & Ruimte)
De heer ir. W. Rozendaal MSc (Aequator Groen & Ruimte)

Werkgroepleden: Evelien Verbij (BoerenNatuur)
Sanne Heijting (Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen)
Maaïke Wagenaar (Agrarische Natuurvereniging Hollands Noorden)
Ed de Meijer (Collectief De Groene Klaver)
Harm Kossen (Natuurrijk Limburg)

Versie: Concept

Datum: februari 2020

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
LEESWIJZER	3
1 INLEIDING	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Doelstelling	4
1.3 Beoogde resultaten	5
2 AANPAK	6
2.1 Werkgroep	6
2.1 Beschikbaar stellen handreiking, format, rekenformat	6
2.2 Betrokkenheid rijk, provincies, kennisinstellingen (o.a. OBN)	6
2.3 Korte en lange termijn optimalisatie	7
2.4 Drie onderdelen optimalisatie	7
2.4.1 <i>Proces</i>	7
2.4.2 <i>Kennis en motivatie</i>	7
2.4.3 <i>Inrichting en beheer</i>	8
2.5 Kenniskringen	8
2.6 Regionale bijeenkomsten	9
2.7 Collegiale toets	10
3 RESULTATEN	11
3.1 Algemeen	11
3.2 Optimalisatie van het proces	14
3.3 Kennis en motivatie	15
3.3.1 <i>Kennis en motivatie per doelgroep</i>	17
3.3.2 <i>Kosten optimalisatie kennis & motivatie</i>	17
3.4 Inrichting en beheer	19
3.4.1 <i>Open grasland</i>	22
3.4.2 <i>Open Akker</i>	24
3.4.3 <i>Droge dooradering</i>	25
3.4.4 <i>Natte dooradering</i>	27
4 CONCLUSIES, REFLECTIE EN AANBEVELINGEN	28
4.1 Conclusies	28
4.2 Reflectie	29
4.3 Aanbevelingen	30
4.3.1 <i>Beleid (rijk, provincies en uitvoerende dienst RVO)</i>	30
4.3.2 <i>Onderzoek</i>	31
4.3.3 <i>Praktijk</i>	32

BIJLAGEN:

33

OVERZICHT UITGEWERKTE ONDERDELEN OPTIMALISATIEPLAN PER COLLECTIEF

HANDREIKING

REKENSHEET

FORMAT OPTIMALISATIEPLAN

SAMENVATTING

In 2016 is in de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin de regering wordt gevraagd met landsdekkende voorstellen te komen voor de instandhouding en het herstel van de weidevogelpopulaties.

De agrarische collectieven hebben toen aangeboden om samen met andere partijen te komen tot verbeterplannen voor het optimaliseren van inrichting en beheer in hun gebieden. Om zodoende van onderaf inzicht te verkrijgen in de mogelijke en haalbare optimalisatie in het ANLb inclusief een inschatting van de benodigde financiering.

Het project had een doorlooptijd van eind 2017 tot eind 2019. Voor het opstellen van de plannen is onderscheid gemaakt in korte en lange termijn, en in drie onderdelen, te weten optimalisatie van proces, kennis en motivatie en beheer en inrichting voor de vier leefgebieden. Een werkgroep met leden van verschillende collectieven heeft hulpmiddelen voor collectieven ontwikkeld en beschikbaar gesteld. In diverse bijeenkomsten is de opzet en de vordering besproken en uitgewisseld. Op de conceptplannen is een collegiale toets uitgevoerd.

In totaal hebben 36 van de 40 collectieven een optimalisatieplan uitgewerkt voor één of meerdere onderdelen. Collectieven zetten in op intensievere relaties met gebiedspartijen. Zij zien verbetermogelijkheden door een betere afstemming van beheer tussen natuurgebieden en agrarische gebieden. Voor de langere termijn nemen veel collectieven graag een rol in de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw.

Om het beheer beter uit te kunnen voeren zien collectieven een opgave om de kennis en motivatie bij deelnemers, vrijwilligers, medewerkers en bestuurders van collectieven, gebiedspartijen te optimaliseren. Hierbij is onder andere het volgende benoemd: het werven en opleiden van (meer) vrijwilligers, monitoring en het adviseren van de boeren in landbouwtransitie. Voor bewustwording bij het publiek willen veel collectieven ook inzetten op publiekscommunicatie.

Wat betreft beheer en inrichting wordt in alle vier de leefgebieden veel ingezet op de klassieke inrichtings- en beheermaatregelen. Uitbreiding van beheer wordt benoemd, maar ook verzwaring van beheer. Hierbij is in de plannen onderscheid gemaakt tussen concrete mogelijkheden op korte termijn en lange termijn maatregelen. Collectieven zien een groei van 75.000 hectare in 2018 naar circa 102.000 hectare in 2027 mogelijk. Voor deze groei zijn, samen met de kosten voor het optimaliseren van het proces en de kennis en motivatie minimaal € 386 miljoen geraamd voor de periode tot en met 2027. Hoewel het ruime merendeel van deze kosten begroot is voor beheer en in mindere mate voor inrichting, proces, kennis en motivatie worden alle onderdelen als gelijkwaardig gezien in mate van belangrijkheid voor optimaal agrarisch natuurbeheer.

Voor het leefgebied open grasland wordt veel ingezet op verzwaring van beheer naast of soms in plaats van uitbreiding van beheerhectares. Naast het op orde krijgen van alle elementen van bijvoorbeeld een weidevogelleefgebied is het verlagen van de predatiedruk essentieel om herstel naar robuuste populaties op te kunnen laten treden. Dit geldt eveneens voor het leefgebied open akker. Voor de leefgebieden open akker en droge dooradering zijn hoge ambities geformuleerd in de optimalisatieplannen. Dit lijkt gerelateerd aan de historische budgetverdeling voor het agrarisch natuurbeheer waarbij de hoogste budgetten toebedeeld zijn aan typische weidevogelprovincies. Collectie-

ven zien mogelijkheden en animo voor grote uitbreiding van beheer in de leefgebieden open akker en droge dooradering. Natte dooradering is een relatief nieuw leefgebied. De eerste ervaringen hiermee worden opgedaan, het ontbreekt echter nog aan opgebouwde ervaring en kennis, waardoor de ambities voor dit leefgebied op dit moment nog beperkt zijn. Mogelijk gaat dit in de toekomst nog groeien.

De cijfers in dit rapport zijn gebaseerd op realistisch ingeschatte cijfers uit de geleverde optimalisatieplannen. Niet alle collectieven hebben, om diverse redenen, voor alle leefgebieden waarin ze beheer uit voeren een optimalisatieopgave uitgewerkt. Dit wil echter niet zeggen dat zij hier geen opgave hebben of zien. Daarmee zal de totale opgave hoger liggen dan in dit rapport is weergegeven. Collectieven hebben hun optimalisatieopgave uitgewerkt met als referentiejaar 2018. Een deel van de opgave is inmiddels gerealiseerd. Echter, nu in 2020 hebben sommige collectieven ook een scherper zicht op welke optimalisatie nodig en mogelijk is. Dit kan betekenen dat de totale optimalisatieopgave hoger is dan in de opgestelde optimalisatieplannen.

Collectieven zien dat er mogelijkheden zijn en animo is voor meer beheer in hun gebieden. Gezien de internationale verplichtingen voor de doelsoorten van het ANLb en de mogelijkheden die er liggen, wordt aanbevolen meer budget beschikbaar te stellen voor het ANLb. Er is mogelijk een koppeling te maken met de ecoregelingen binnen het nieuwe GLB om een deel van de ingeschatte optimalisatie van het ANLb te realiseren.

In dit rapport zijn de optimalisatiemogelijkheden die collectieven zien weergegeven. Er is niet doorge-rekend of de ingeschatte aantallen hectares en het beheer voldoende zijn om duurzame populaties van de doelsoorten in stand te kunnen houden. Aanbevolen wordt dit door een onafhankelijk instituut te laten onderzoeken. Tevens wordt onderzoek aanbevolen naar de relaties tussen de doelsoorten, inrichting en beheer voor de leefgebieden natte en droge dooradering en open akker.

Overheden zoals gemeenten, waterschappen, provincies en Rijkswaterstaat wordt aanbevolen beheer van de openbare ruimte ecologisch passend bij de doelen voor het gebied uit te voeren ter versterking van ANLb. Gemeentes worden gevraagd het belang van ANLb meer in te bedden in hun omgevingsbeleid. Wat betreft peilbeheer is het wenselijk een (gebieds)proces te starten op verschillende schaalniveaus; landelijk met de Unie van Waterschappen door BoerenNatuur, provinciaal met de inliggende waterschappen door het provinciale overleg en op gebiedsniveau door de collectieven zelf. Tot slot wordt aanbevolen kennisuitwisseling tussen collectieven meer te faciliteren dan momenteel gebeurt.

LEESWIJZER

Voor u ligt het verzamelrapport van de door de agrarische collectieven uitgewerkte optimalisatieplannen. Eind 2017 is het project gestart en begin 2018 zijn de collectieven van start gegaan met de uitwerking van hun optimalisatieopgave. Dit verzamelrapport is eind 2019 opgesteld. Een deel van de opgave is inmiddels gerealiseerd. Met het uitwerken van de optimalisatieplannen is echter ook een proces opgestart waardoor het animo voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer is toegenomen. De optimalisatieopgave is daarmee enerzijds al deels gerealiseerd, maar anderzijds ook een momentopname en continue aan verandering onderhevig. Het is van belang dat u zich hiervan bewust bent bij het lezen van dit rapport.

Hoofdstuk 1 omvat de inleiding met daarin de aanleiding beschreven, alsook de doelstelling en beoogde resultaten bij het opstellen van optimalisatieplannen. Hoofdstuk 2 bevat de aanpak. Hier zijn de voorbereidingen, hulpmiddelen, afstemming, verschillende onderdelen van optimalisatie, bijeenkomsten en uitgevoerde kwaliteitstoets beschreven. In hoofdstuk 3 zijn de resultaten beschreven voor proces, kennis en motivatie, beheer en inrichting. In hoofdstuk 4 zijn de conclusies, kanttekeningen en aanbevelingen opgenomen. In de bijlagen zijn de hulpmiddelen bij het opstellen van een optimalisatieplan opgenomen.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Op 25 juni 2015 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin de regering wordt gevraagd met landsdekkende voorstellen te komen voor de instandhouding en het herstel van de weidevogel-populaties.

Vanaf 2016 wordt in Nederland het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) uitgevoerd via agrarische collectieven en wordt ingezet op leefgebieden. De agrarische collectieven zijn als subsidieontvangers verantwoordelijk voor de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. In het ANLb worden vier leefgebieden onderscheiden: open grasland, open akkerland, droge dooradering en natte dooradering. In 2019 voeren ruim 9.000 deelnemers beheer uit over ongeveer 83.000 hectare. Het totale beheerbudget omvatte in 2019 73 miljoen euro.

In de kamerbrief van 2 november 2016 van toenmalig staatssecretaris Van Dam over de aanpak van weidevogels is vermeld dat deze stelselherziening niet voldoende is voor het stoppen en ombuigen van de dalende trend van weidevogels. In de in deze brief vermeldde aanpak staat tevens vermeldt dat de collectieven hebben aangeboden om samen met andere partijen te komen tot verbeterplannen voor het optimaliseren van inrichting en beheer in hun gebieden en dat de staatssecretaris hen hierin zou ondersteunen.

Hoewel de kamerbrief welke aanleiding was voor het opstellen van de optimalisatieplannen gericht was op het verbeteren van de weidevogelstand is het beoogde doel van het nieuwe stelsel breder, namelijk de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten. De aanleiding voor het opstellen is daarom gelijk getrokken met het beoogde doel van het nieuwe stelsel.

1.2 Doelstelling

De doelstelling van het opstellen van de plannen door collectieven is:

- het samen met de provincie, ieder vanuit haar eigen verantwoordelijkheid, opstarten van een proces van optimalisatie van samenwerking tussen gebiedspartners bij de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- verhoging van motivatie en kennis bij betrokkenen binnen de collectieven;
- het verkrijgen van inzicht in en het kwantificeren van de benodigde investeringen in inrichting en aanvullende beheermaatregelen ten behoeve van herstel en groei van aantallen boerenlandsoorten per collectief op basis van een gebiedsanalyse inclusief een inschatting van de benodigde financiering.

Concreet omvat dit antwoorden op onderstaande vragen:

1. Welke kansen en uitdagingen liggen er in het werkgebied van het collectief (en waar mogelijk daarbuiten) ten behoeve van herstel en groei van het aantal van boerenlandsoorten?
2. Welke kansen en uitdagingen liggen er bij de implementatie en uitvoering van inrichtings- en beheermaatregelen en wat is er voor nodig om deze op te lossen?
3. Welke behoeften ten aanzien van kennis en motivaties liggen er bij collectieven en deelnemers om de inrichting, ruimtelijke verdeling van het beheer en uitvoering van het beheer optimaal aan te laten sluiten bij de eisen die doelsoorten stellen aan hun leefgebied?

Welke aanvullende *inrichtings*maatregelen zijn nodig en toepasbaar voor optimalisatie van de leefomgeving voor de doelsoorten in de leefgebieden en agrarische praktijk?

5. Welke aanvullende *beheer*maatregelen en / of hectares of beheerwijzigingen zijn nodig en toepasbaar voor optimalisatie van de leefomgeving voor de doelsoorten in de leefgebieden en agrarische praktijk?

1.3 Beoogde resultaten

1. Een in samenwerking met de provincie –ieder vanuit haar eigen rol- opgestart optimalisatieproces in de regio met betrokkenheid van relevante organisaties als waterschap, terreinbeherende organisaties, gemeenten, soortenorganisaties, etc.
2. Gemotiveerde (aspirant) deelnemers (en gebiedspartners) voor het (mede) mogelijk maken van de benodigde optimalisatieslagen.
3. Per leefgebied de gekwantificeerde optimalisatieopgave voor proces, kennis en motivatie, inrichting en beheer voor de korte en voor de lange termijn.
4. Een landelijk beeld van de benodigde inspanning en investeringen voor het realiseren van herstel en groei van aantallen van boerenlandsoorten.

2 AANPAK

2.1 Werkgroep

Bij de start van het project is een werkgroep samengesteld met vertegenwoordigers van een viertal collectieven en medewerkers van BoerenNatuur. Deze collectieven waren representatief gekozen voor de verschillende leefgebieden in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb): open grasland, open akker, natte dooradering en droge dooradering. De werkgroep had tot taak de inhoudelijke koers binnen het project te bepalen en te zorgen voor de aansluiting met de werkpraktijk van de agrarische collectieven. Aequator Groen & Ruimte is gevraagd de werkgroep te ondersteunen en het project te leiden en maakte als zodanig ook deel uit van de werkgroep.

2.1 Beschikbaar stellen handreiking, format, rekenformat

De werkgroep heeft een format voor een optimalisatieplan opgesteld dat diende als handvat voor het optimalisatieproces voor elk collectief. Tevens was er daarmee enige uniformiteit in de plannen zodat aan het einde van het project een landelijk beeld kon worden verkregen. Bij het format voor een plan zijn ook een handreiking en begrotingsformat opgesteld. De handreiking bevat een toelichting op de verschillende mogelijke optimalisatieopgaven voor collectieven en is daarnaast een bundeling van diverse kennisbronnen over verschillende leefgebieden binnen het ANLb. Het begrotingsformat diende er voor om de collectieven te ondersteunen in het financieel uitwerken van hun plannen, zodanig dat deze ook gezamenlijk optelbaar waren. De handreiking, het begrotingsformat en format voor het optimalisatieplan zijn als bijlage bij dit rapport gevoegd.

Als input voor de formats en handreiking is zo veel mogelijk van de beschikbare (wetenschappelijke) kennis benut. Tevens is afstemming gezocht met WEnR, SOVON en werkgroep Grauwe Kiekendief. Ook is er nauw contact geweest met de tijdelijke werkgroep weide- en akkervogels van de provincies, die op het moment van opstellen van de formats bezig waren met het opstellen van weidevogelscenario's en het akker- en weidevogelbeleid van de provincies. Zodoende ontstond er afstemming tussen de verschillende processen, en is er aansluiting gevonden in kennis en behoeftes.

2.2 Betrokkenheid rijk, provincies, kennisinstellingen (o.a. OBN)

Op 17 januari 2018 heeft een afstemmingsoverleg plaatsgevonden met de begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van provincies, het deskundigenteam Cultuurlandschap van het Kennisnetwerk OBN, ministerie van LNV, Vogelbescherming, Landschappen NL en collectieven. Hierbij is de werkwijze voor de uitwerking van optimalisatieplannen getoetst onder vertegenwoordigers vanuit beleid, praktijk en onderzoek. Aanbevelingen uit deze begeleidingsgroep zijn verwerkt in de uiteindelijke aanpak, handreiking (naslagwerk, uitleg optimalisatievormen) en het format voor een optimalisatieplan.

2.3 Korte en lange termijn optimalisatie

Afhankelijk van de stand van zaken in het optimalisatieproces van een collectief of de bandbreedte en reikwijdte van het huidige ANLb 2016 stelsel zullen een aantal optimalisatieslagen al binnen de huidige beheerperiode (2016 – 2021) gerealiseerd kunnen worden. Een aantal zal mogelijk ook, om diverse redenen, pas op de langere termijn in een volgende beheerperiode (2022 – 2027) gerealiseerd kunnen worden. Om reële plannen te maken en reële verwachtingen te scheppen is in het optimalisatieplan onderscheid gemaakt tussen korte en lange termijn optimalisatie.

- Korte termijn (2019-2021): Op korte termijn te realiseren, kennis beschikbaar te maken, obstakelvrij en met instemming en medewerking van relevante gebiedspartners.
- Lange termijn (2022-2027): Lange termijn optimalisatieopgave, met nog te overwinnen obstakels en/of te verwerven medewerking / instemming van relevante gebiedspartners, nog te verkrijgen kennis of maatregelen die in het huidige ANLb om diverse redenen (subsidiabel / financieel) nog niet mogelijk zijn.

2.4 Drie onderdelen optimalisatie

De optimalisatieplannen richten zich op 3 vormen van optimalisatie:

- optimalisatie van het (samenwerkings)proces in de regio's;
- optimalisatie van kennis & beheer binnen collectieven;
- optimalisatie van inrichting en beheer.

2.4.1 Proces

Om echt tot optimalisatie te komen is het van belang om het doel – de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten op nationaal niveau – centraal te stellen en dat iedereen daar vanuit zijn/haar eigen rol een bijdrage aan levert. Commitment over de te nemen inrichtings- en beheermaatregelen is nodig en de bereidheid van alle partijen om alle inzet te plegen die nodig is om dit te realiseren. De successen zijn afhankelijk van de samenwerking tussen collectieven, boeren, provincie, terreinbeheerende organisaties, andere terreineigenaren, waterschappen, gemeenten, maatschappelijke organisaties, vrijwilligers, etc.

Het optimalisatieproces kent geen tastbare resultaten in de zin van inrichtings- of beheermaatregelen, maar schept de condities waarbinnen al het mogelijke gedaan kan worden voor de instandhouding van boerenlandsoorten. Het proces is geslaagd wanneer partijen elkaar kunnen en mogen aanspreken op wederzijdse verantwoordelijkheden, dit ook daadwerkelijk doen en hier ook op gehandeld wordt. Het proces is daarmee continue. Het opstellen van optimalisatieplannen was daarmee ook eerder een startpunt voor, of moment om, een verdere impuls te geven aan de gebiedssamenwerking.

2.4.2 Kennis en motivatie

Een geslaagd agrarisch natuur- en landschapsbeheer is afhankelijk van gemotiveerde, kundige deelnemers. Door deelnemers zelf te laten weten wat ze doen, waarom ze het beheer uitvoeren en hoe ze dit zo optimaal mogelijk kunnen doen als onderdeel van lerend beheer, kan ook door toenemende motivatie in de uitvoering winst gehaald worden.

Naast een (minimaal) kostendekkende beheervergoeding zijn kennis en motivatie onder deelnemers belangrijke randvoorwaarden voor succesvol agrarisch natuur- en landschapsbeheer en daarmee de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten.

Het gaat daarbij zowel om stelsel kennis (hoe werkt het ANLb 2016 en welke flexibiliteit is mogelijk) als ecologische kennis. De beschikbare (wetenschappelijke) ecologische kennis is niet voor alle leefgebieden volledig, er zijn kennishiaten.

Betrokken vrijwilligers zijn daarnaast bepalend voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Het is van groot belang te weten wat de motivatie is van vrijwilligers en hoe je dit vasthoudt en uitbreidt.

Figuur 1 Kennis op peil bij betrokkenen is een van de pijlers voor optimaal agrarisch natuurbeheer

2.4.3 Inrichting en beheer

De resultaten uit de ex ante evaluatie van het ANLb 2016 laten zien dat veel verbeteringen mogelijk zijn voor bijvoorbeeld de ruimtelijke ligging van het beheer. Door het verbeteren van de inrichting en het beheer zou volgens de studie weidevogelscenario's bijvoorbeeld het aantal gruttobroedparen stijgen. Voor andere boerenlandvogels en doelsoorten in het boerenland geldt eveneens dat maatwerk nodig is en de beheerde oppervlaktes nog zeer bescheiden zijn. Dit biedt veel kansen voor uitbreiding en/of verzwaring van beheer.

Voor de optimalisatie van inrichting en beheer is het van belang zicht te hebben op de bepalende factoren per leefgebied. Dit is samen met gebiedskennis de belangrijkste basis om de optimalisatieopgave voor inrichting en beheer te benoemen. Voor de optimalisatie van inrichting en beheer onderscheiden Melman et al. 2017 de volgende factoren:

1. Omvang beheergebied
2. Ligging beheer
3. Samenhang
4. Verweving

In de handreiking, welke als bijlage is opgenomen, zijn deze factoren met behulp van beschikbare kennis voor de verschillende leefgebieden meer uitgewerkt.

2.5 Kenniskringen

BoerenNatuur kent de kenniskringen open akker, open grasland en droge en natte dooradering. Tijdens deze kenniskringen wordt, zoals het woord al zegt, kennis tussen collectieven uitgewisseld over diverse thema's die gerelateerd zijn aan het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Hoewel deze kenniskringen geen deel uitmaakten van het project optimalisatieplannen, zijn ze wel gebruikt om ervaringen tussen collectieven uit te wisselen over het uitwerken van het optimalisatieplan. Een aan-

tal keren is bij de diverse kenniskringen expliciet aandacht besteed aan de uitwerking van de optimalisatieplannen. De belangrijkste bijdrage voor de optimalisatieplannen tijdens de discussies in de kenniskringen was het verkrijgen van meer inzicht in de eigen optimalisatieopgaven. De opgedane ervaringen hebben collectieven meegenomen naar huis en vervolgens weer verwerkt in de optimalisatieplannen.

2.6 Regionale bijeenkomsten

Op 25, 29 en 30 januari 2018 zijn drie regionale startbijeenkomsten georganiseerd waarbij vertegenwoordigers van de agrarische collectieven aanwezig waren. Hierbij is het overkoepelende doel, de aanpak, de verschillende vormen van optimalisatie (samenwerking, motivatie en kennis, en inrichting en beheer) met de collectieven besproken. Daarnaast zijn de concept hulpmiddelen (handreiking en format optimalisatieplan) toegelicht en is uitleg verschaft over budgetten per collectief. Tijdens de sessies zijn diverse tips opgehaald en uitgewisseld tussen collectieven. Deze informatie heeft geleid tot een verdere aanscherping van de handreiking en het format. Op basis van de informatie gegeven tijdens deze drie bijeenkomsten hebben collectieven zich aangemeld voor deelname. Dit kon per onderdeel - proces, kennis & motivatie en inrichting en beheer-, waarbij bij de laatste dit ook nog per leefgebied kon.

Op 5, 12 en 13 september 2018 zijn weer drie regionale bijeenkomsten georganiseerd. Hierbij is de voortgang van optimalisatieplannen besproken met de collectieven. Tevens is tijdens de bijeenkomsten het laatste hulpmiddel, het begrotingsformat, toegelicht. In de regionale bijeenkomsten in september is samen opgetrokken met de provincies en het RVO. Zij hebben toelichting gegeven op eerdergenoemde (toen) nog open te stellen subsidie-regeling niet-productieve investeringen.

Figuur 2 Collectieven samen aan de slag tijdens één van de regionale bijeenkomsten

Op 15 maart 2019 is samen met een vertegenwoordiger van een van de collectieven een workshop gegeven op de landelijke BoerenNatuurdag over het onderwerp optimalisatieplannen. De werkwijze is toegelicht en de vertegenwoordiger van het collectief heeft een voorbeeld gepresenteerd hoe zij te werk zijn gegaan. Tijdens de workshop waren zo'n 20 vertegenwoordigers vanuit de collectieven aanwezig. Dit moment is ook aangegrepen om vanuit de werkgroep nog eens het proces te duiden en vragen vanuit collectieven te beantwoorden. Minstens zo belangrijk was de uitwisseling tussen collectieven onderling over de manier waarop ze het uitwerken van het optimalisatieplan aanpakken; welke vragen ze daarbij tegenkomen en hoe ze deze te lijf gaan.

2.7 Collegiale toets

Begin 2019 waren de eerste optimalisatieplannen in concept klaar. De werkgroep heeft deze plannen opgevraagd. De plannen lieten een grote diversiteit zien in mate van uitwerking, detailniveau en mate van onderbouwing. Ook bleek dat, om te kunnen komen tot een landelijke optelling, enige bijsturing nodig was in het uitwerken van de begrotingen. Daarom hebben alle deelnemende collectieven de mogelijkheid gekregen om hun conceptplan voor advies voor te leggen bij de werkgroep. Vervolgens hebben vrijwel alle collectieven hun concept plan voorgelegd voor feedback. Daarbij heeft het projectteam, op basis van een checklist die is opgesteld met de werkgroep, gekeken naar volledigheid, onderbouwing, betrokken kennis en realiteitsgehalte van de plannen. Collectieven kennen hun eigen werkgebied het beste. Het was dan ook niet aan de werkgroep om een inhoudelijke toetsing van het plan uit te voeren.

3 RESULTATEN

3.1 Algemeen

In Nederland zijn 40 agrarische collectieven. Hiervan hebben zich begin 2018 39 collectieven aangemeld voor het project optimalisatieplannen. Eén collectief gaf aan niet mee te willen doen. Hun werkgebied is klein en reeds voorzien met een relatief grote omvang van beheer en goede samenwerking met gebiedspartners. Zij zagen geen optimalisatieopgave voor hun werkgebied. Uiteindelijk zijn er in 2019 36 optimalisatieplannen en bijbehorende begrotingen geleverd. Doordat ieder collectief het uitwerken van het optimalisatieplan op een wijze heeft aangepakt die passend is bij het eigen collectief is ieder plan maatwerk geworden. Drie collectieven zijn wel aan de slag gegaan met het optimalisatieproces en uitvoeren van analyses. Om verschillende redenen zijn zij niet in staat geweest om tijdig een afgerond plan op te leveren. Echter, ook voor deze drie collectieven heeft het project optimalisatieplannen een stimulerende werking gehad.

Deelname

Elk collectief heeft keuzes gemaakt over welke onderdelen -proces, kennis & motivatie en inrichting & beheer- en binnen die laatste categorie welke leefgebieden, ze hebben uitgewerkt voor hun plan.

In Tabel 1 is het aantal plannen per onderdeel weergegeven. Het onderdeel kennis en motivatie is het vaakst uitgewerkt. Van de leefgebieden is open grasland in de meest plannen en natte dooradering in de minste plannen uitgewerkt.

Tabel 1: Aantal plannen per onderdeel

Onderdeel	Aantal plannen	Aantal collectieven met dit leefgebied (2018)
Proces	26	
Kennis & motivatie	32	
Leefgebied open grasland	30	36
Leefgebied open akker	16*	16
Leefgebied droge dooradering	18**	29
Leefgebied natte dooradering	12***	19
Totaal aantal uitgewerkte plannen	36	

* Hier zitten drie collectieven bij die in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerden. M.a.w. drie collectieven die wel beheer uitvoeren in het leefgebied open akker, hebben dat niet in hun plan uitgewerkt en drie collectieven die wel mogelijkheden zien om ook binnen hun werkgebied het leefgebied open akker te gaan bedienen.

** Hier zit één collectief bij dat in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerde.

*** Hier zitten twee collectieven bij die in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerden.

Collectieven hebben focus aangebracht in wat ze hebben uitgewerkt in hun optimalisatieplannen. Dat wil niet zeggen dat ze geen opgave hebben of zien voor de onderdelen die ze niet hebben uitgewerkt.

Totstandkoming

Het merendeel van de collectieven heeft samengewerkt met gebiedspartijen bij het opstellen van de plannen. Diverse collectieven hebben externe expertise ingehuurd voor het opstellen van het plan, het uitvoeren van gebiedsanalyses, ecologische onderbouwing en communicatieplannen. Er is ook veel onderbouwd met eigen (ecologische) kennis en praktische veldervaring van veldmedewerkers en gebiedscoördinatoren.

Acht collectieven hebben analyses in Beheer Op Maat (BOM¹) gemaakt, deels met ondersteuning in de interpretatie door WEnR. Dit als ondersteuning in gebiedsanalyses voor open grasland (weidevogels).

Waar beschikbaar, is bij het opstellen van het optimalisatieplan aangesloten bij provinciale Actieplannen weide- en akkervogels, zoals door collectieven in Groningen, Overijssel en Zuid-Holland. In Zuid-Holland waren ook in 2017 al verbeterplannen opgesteld. Destijds als onderbouwing voor een provinciale subsidieaanvraag voor niet productieve investeringen. Van deze plannen is gebruik gemaakt en hier is op voortgebouwd door de Zuid-Hollandse collectieven.

Relatie met subsidieaanvraag niet-productieve investeringen

In 2018 speelde ook de voorbereiding voor de landelijke subsidieregeling niet-productieve investeringen voor weide- en akkervogels. Dit heeft er bij de collectieven voor gezorgd dat ze de optimalisatieopgave voor beheer en inrichting allereerst helder hebben gemaakt voor hun eigen collectief. Dit omdat deze regeling een verbinding had met optimalisatieplannen. De regeling bood namelijk de mogelijkheid om een deel van de optimalisatieopgave van collectieven al tijdens het uitwerken van het plan gefinancierd te krijgen. Hierdoor hebben in de praktijk deze twee processen, het uitwerken van het optimalisatieplan en het aanvragen van subsidie voor niet productieve investeringen, samen opgelopen. De benodigde onderbouwing voor een subsidieaanvraag kon (grotendeels) geleverd worden uit de optimalisatieplannen.

Optimalisatieopgave en -mogelijkheden

De plannen variëren in ambitie van behouden tot zeer ambitieus, waarbij grote uitbreidingen in beheer en inrichting zijn opgenomen. Er zijn daardoor grote verschillen in de optimalisatieopgave per collectief. In de behouden plannen is meer rekening gehouden naar wat, in de huidige context, als financieel realistisch werd gezien. Dit maakt dat de opgave in sommige gebieden wellicht nog wat hoger kan liggen wanneer zonder belemmeringen gekeken zou worden. Het aantal plannen dat toch enigszins 'met de handrem er op' geschreven is, is beperkt. Enkele andere plannen zijn wellicht te ambitieus ingestoken. Daarom kan over het algemeen gesteld worden dat de totaaloptelling realistisch te noemen is voor het aantal uitgewerkte plannen in de zin dat collectieven hier mogelijkheden toe zien in hun gebieden.

Tabel 2 laat de minimale kosten voor de optimalisatieopgave per provincie zien. Er zijn verschillen tussen provincies, maar ook voor de verschillende onderdelen van optimalisatie en korte en lange termijn. In de volgende paragrafen wordt hier op in gegaan, en is dit ook toegelicht met de gemene delers en opvallende punten uit de 36 optimalisatieplannen.

Algemeen beschouwd zien de collectieven voor zowel de korte als de lange termijn de grootste mogelijkheden voor optimalisatie in inrichting en beheer van leefgebieden. Er is voor optimalisatie van beheer en inrichting veelal gekozen voor meer inzet van reeds bewezen maatregelen.

¹ <https://edepot.wur.nl/344835>

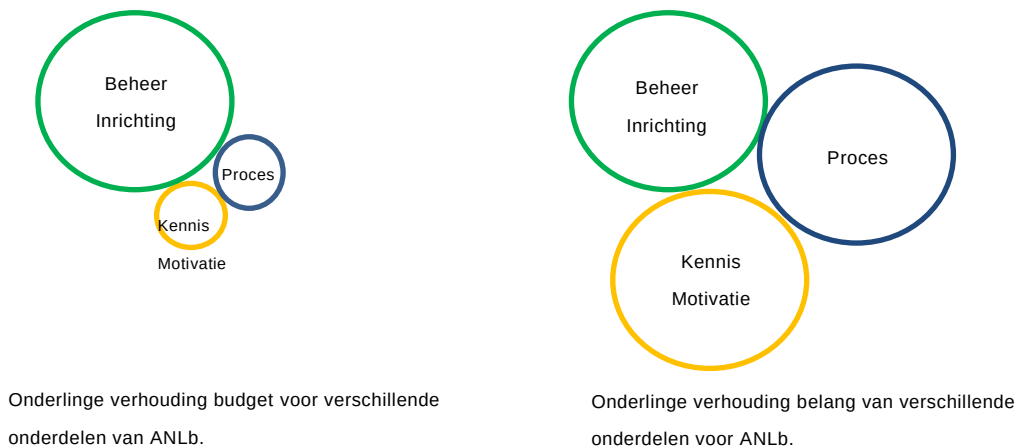
Ook in de breedte, buiten het ANLb, ziet een aantal collectieven een rol voor zich voor optimalisatie van de bedrijfsvoering in relatie tot biodiversiteit en landschap. Zij zien een toekomstige rol voor zich bij advisering over natuurinclusieve landbouw aan boeren en bij de uitvoering van het nieuwe GLB. Tegelijkertijd zijn er ook collectieven die geen uitspraken doen over de lange termijn omdat de toekomst over ANLb en GLB te onzeker is.

In het totaal van plannen zijn veel creatieve kansen te lezen om het ANLb beter op de kaart te zetten bij het brede publiek, door te ontwikkelen, te werken aan bewustwording en het takenpakket te verbreden. Voorbeelden zijn werken aan de publieke mening over predatiebeheer, werken aan verdienmodellen, aanhaken bij het thema klimaat/bodemdaling, meer werken aan resultaatbeloning richting de agrariër, ecologische audit uitvoeren, samen met de gemeente/het waterschap beheer doen en insecten monitoren.

Tabel 2: Overzicht totale minimale optimalisatie opgave per provincie (mln. €)

Provincie	Aantal plannen / Aantal collectieven	Optimalisatie per jaar (mln.)	Optimalisatie totaal (mln.) (2019-2027)
Drenthe	1/1	€ 2,1	€ 18,5
Flevoland	1/1	€ 0,9	€ 8,1
Friesland	7/7	€ 3,7	€ 33,1
Gelderland	1/3	€ 1,6	€ 14,3
Groningen	3/3	€ 5,9	€ 52,9
Limburg	1/1	€ 4,2	€ 37,9
Noord-Brabant	3/4	€ 7,8	€ 69,8
Noord-Holland	4/4	€ 1,9	€ 17,3
Overijssel	3/3	€ 2,1	€ 19,3
Utrecht	4/4	€ 4,1	€ 36,7
Zeeland	1/1	€ 5,5	€ 49,3
Zuid-Holland	7/8	€ 3,2	€ 28,6
Totaal	36/40	€ 42,9	€ 386,0

Bij agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt vaak gefocust op beheer en inrichting. Voor succesvol agrarisch natuurbeheer is echter meer nodig dan dat. Het belang van een goed gebieds- en samenwerkingsproces en van een voldoende hoog kennisniveau en motivatie bij betrokkenen als randvoorwaarden voor succesvol agrarisch natuurbeheer is door veel collectieven onderstreept. Het belang van de verschillende vormen van optimalisatie (proces, kennis & motivatie, inrichting & beheer) is dus gelijk en komt niet overeen met de benodigde middelen voor de verschillende vormen.

Figuur 3 Onderlinge verhoudingen vormen van optimalisatie naar budget en belang

3.2 Optimalisatie van het proces

In 26 plannen is de optimalisatie van het proces uitgewerkt. Voor het onderdeel proces is het overleg met provincie, gemeentes, waterschappen, terreinbeherende organisaties (TBO's), WildBeheerEenheden (WBE) en collectieven onderling verder verbeterd of is daar verdere inspanning voor opgenomen in het plan. Alle collectieven werken al aan het proces. Veel collectieven onderhouden en zijn onderdeel van een uitgebreid samenwerkingsnetwerk of gebiedsproces. Intensievere relaties met deze partijen kunnen op de korte termijn leiden tot meer effectief en efficiënt agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Denk bijvoorbeeld aan een betere afstemming van beheer tussen natuurgebieden en agrarische gebieden of aan predatiebeheer.

Voor de langere termijn nemen veel collectieven graag een rol in de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw. Daarbij zien collectieven vooral een rol in het opdoen, delen en toepassen van kennis over natuurinclusieve landbouw.

Om het proces te faciliteren geven de collectieven aan beperkte middelen nodig te hebben om hun inzet te kunnen waarborgen. Het betreft kosten om met stakeholders in gesprek te zijn voor afstemming en om van daaruit aanvullende financiering te verkrijgen voor bijvoorbeeld innovatie en kennisdeling, niet de kosten voor de daadwerkelijke kennisdeling. De begrote optimalisatiekosten voor het onderdeel proces betreffen vooral kosten voor de korte termijn. De totale kosten voor dit onderdeel verschillen sterk per collectief (variatie korte termijn € 0 - € 800.000). Daarbij moet opgemerkt worden dat dit twee grote uitschieters betreft. Wanneer deze uitschieters worden weggelaten ligt de variatie tussen € 0,- en € 275.000,-. De kosten voor procesoptimalisatie bedragen voor de korte termijn gemiddeld per collectief € 24.300,- per jaar. Aangezien het moeilijk in de toekomst kijken is, zijn de kosten voor de lange termijn moeilijk in te schatten. De kosten voor lange termijn zijn ingeschat op gemiddeld € 12.200,- per jaar).

Hierbij wordt opgemerkt dat de ingeschatte opgave voor proces aanvullend is aan de transactiekosten voor collectieven welke opgenomen zijn in de ANLb tarieven¹. Met de benodigde budgetten voor

¹ Bovenop de vergoedingen voor deelnemers (100%) is een percentage van 20% beschikbaar voor de transactiekosten van collectieven. Dit maakt deel uit van de totale beschikking van het collectief. Van het totaal beschikbare budget voor een collectief is dus 16,67% beschikbaar voor de transactiekosten.

het proces kunnen de activiteiten opgepakt worden die collectieven zo broodnodig vinden om het agrarisch natuurbeheer in hun gebied verder te optimaliseren, maar die redelijkerwijs niet tot de reguliere transactiekosten gerekend kunnen worden.

In onderstaande tabel zijn de minimale bedragen voor het onderdeel “proces” weergegeven per provincie. Opvallend is het bedrag voor de korte termijn in de provincie Noord-Holland en voor de lange termijn in Utrecht. De kosten in Noord-Holland worden voor het grootste deel door één collectief voorzien. Hiervoor is een onderbouwing opgenomen in het betreffende plan. Het betreft grotendeels uren van het collectief en afstemming met deelnemers. De kosten voor de uitschieter in Utrecht op de lange termijn zijn slechts beperkt onderbouwd.

Tabel 3 Overzicht minimale optimalisatie opgave onderdeel proces per provincie

Provincie	Uitgewerkt/ collectie- ven	Proces Korte Termijn (2019-2021)	Proces Lange Termijn (2022- 2027)	Proces Totaal (2019-2027)
Drenthe	1/1	€ 18.120	€ 21.960	€ 40.080
Flevoland	0/1	Niet uitgewerkt	Niet uitgewerkt	Niet uitgewerkt
Friesland	5/7	€ 236.120	€ 131.520	€ 367.640
Gelderland	1/3	€ 50.000	€ 75.000	€ 125.000
Groningen	3/3	€ 197.106	€ 201.146	€ 398.251
Limburg	1/1	€ 86.040	€ 86.040	€ 172.080
Noord- Brabant	3/4	€ 29.375	Niet uitgewerkt	€ 29.375
Noord- Holland	3/4	€ 533.110	€ 201.020	€ 734.130
Overijssel	1/3	€ 91.840	€ 27.960	€ 119.800
Utrecht	3/4	€ 351.755	€ 830.240	€ 1.181.995
Zeeland	1/1	€ 21.885	Niet uitgewerkt	€ 21.885
Zuid- Holland	4/8	€ 207.140	€ 257.920	€ 465.060
Totaal	26/40	€ 1.822.491	€ 1.832.806	€ 3.655.296

3.3 Kennis en motivatie

In totaal hebben 32 collectieven het onderdeel kennis en motivatie uitgewerkt in hun optimalisatieplan. De plannen zijn heel divers qua inhoud. In deze paragraaf is eerst een weergave opgenomen van de meest benoemde acties. Vervolgens is ingezoomd en is gekeken naar de verschillende doelgroepen en de acties per doelgroep.

Tabel 4 Benodigde acties optimalisatie kennis en motivatie

Cluster	Actie	Veel benoemd	Een enkele keer benoemd
Vrijwilligers			
	Werven meer vrijwilligers	X	
	Jeugdvrijwilligers	X	
	Opleiding van vrijwilligers	X	
Communicatie			
	Communicatieplan opstellen	X	
	Communicatieplan uitvoeren	X	
Rol in landbouwtransitie			
	Opstellen bedrijfsplannen	X	
	Opdoen en aanbieden van bedrijfseconomische kennis (coach NIL)	X	
	Provinciale KPI's opstellen		X
	Het collectief als uitvoerder in het nieuwe GLB		X
Onderwijs			
	Ontwikkelen van lesmateriaal	X	
Monitoring			
	Meer behoefte aan data	X	
	Monitoring van nieuwe maatregelen	X	
	Onderzoek naar predatiedruk	X	
	Insectenmonitoring		X
ICT			
	Koppelen BOM aan SCANICT		X
	Koppelen monitoringsdata aan SCANICT ook van TBO's		X
Kennisontwikkeling			
	Voorlichting en cursussen voor bestuur en medewerkers	X	
	Opdoen van bodemkennis		X
	Ontwikkelen en testen van nieuwe beheerpakketten		X
	Inzetten op mentaliteitsverandering		X
Opzetten van streekproducten			
			X

Zonder te werken aan motivatie bij betrokkenen binnen de collectieven (beheerders, vrijwilligers, bestuurders en medewerkers), maar ook bij externe betrokkenen, kan er niet goed aan optimalisatie van beheer en inrichting gewerkt worden. Het op peil hebben en houden van kennis bij betrokkenen is nodig om beheer goed uit te voeren, om effecten van beheer te monitoren en om lerend te beheren. In de plannen wordt ingezet op deelnemers, vrijwilligers, medewerkers van collectieven, gebiedspartijen en publiek. Ook communicatie is een speerpunt om de werkzaamheden van collectieven onder de aandacht te brengen en om de inspanningen van boeren op het vlak van agrarisch natuur- en landschapsbeheer bekend te maken.

3.3.1 Kennis en motivatie per doelgroep

Deelnemers:

Motivatie bij de deelnemers van het ANLb blijft op peil door te investeren in zowel kennis als terugkoppeling. Hiervoor zijn diverse activiteiten nodig als veldbijeenkomsten in het seizoen, keukentafelgesprekken, infobladen per leefgebied en terugkoppeling van de resultaten na het seizoen. Daarnaast zijn voor een toename van het aantal deelnemers activiteiten voorzien als voorlichtingsbijeenkomsten en het opnemen van kennis over ANLb in agrarisch onderwijs.

Vrijwilligers:

Om vrijwilligers gemotiveerd en geïnformeerd te houden zijn activiteiten voorzien als cursussen, nieuwsbrieven en terugkoppeling direct na het veldseizoen. Daarnaast geven veel collectieven aan in te zetten op de werving van vrijwilligers met specifieke aandacht voor het betrekken van de jeugd. Activiteiten hiervoor zijn communicatieplan, ANLb in onderwijs (ook regulier onderwijs), cursussen, excursies en leren werken met technologie (drones, tablets).

Figuur 4 Veldbijeenkomsten en samen monitoren zijn veel genoemde activiteiten om kennis & motivatie te optimaliseren

Medewerkers collectieven:

Om een volwaardige gesprekspartner te zijn van de agrariër, ook gezien ontwikkelingen van ANLb, GLB, NIL, kringlooplandbouw, is opleiding (cursussen, bijscholing) van veldwerkers en bestuurders van collectieven nodig. Hiervoor worden ook veldexcursies en contactmomenten met deelnemers en vrijwilligers ingezet. Meer inzicht in resultaten door beheermonitoring is ook wenselijk.

Gebiedspartijen en publiek:

Collectieven zetten ook in op kennisdeling en beeldvorming richting publiek, tussen collectieven onderling en aanverwante stakeholders zoals gemeente bijvoorbeeld door communicatieactiviteiten (website, nieuwsbericht), veldexcursies, borden, veldkleding, lezingen.

3.3.2 Kosten optimalisatie kennis & motivatie

In Tabel 5 zijn de minimale bedragen voor het onderdeel “kennis en motivatie” weergegeven per provincie. In de tabel is te zien dat in de provincies Limburg, Groningen en Zuid-Holland het meest wordt ingezet op kennis en motivatie. De acties die worden benoemd in de plannen verschillen niet sterk van de acties in de provincie met een lagere opgave dan wel ambitie, alleen de intensiteit verschilt sterk. De kosten zitten grotendeels in het onderdeel deelnemerbegeleiding. Daarnaast valt op dat in Limburg ook sterk wordt ingezet op het ontwikkelen van nieuwe kennis door middel van onderzoek.

Hierbij wordt opgemerkt dat de ingeschatte opgave voor kennis en motivatie aanvullend is aan de transactiekosten¹ voor collectieven welke opgenomen zijn in de ANLb tarieven. Met de benoemde

¹ Bovenop de vergoedingen voor deelnemers (100%) is een percentage van 20% beschikbaar voor de transactiekosten van collectieven. Dit maakt deel uit van de totale beschikking van het collectief. Van het totaal beschikbare budget voor een collectief is dus 16,67% beschikbaar voor de transactiekosten.

budgetten voor kennis en motivatie kunnen de activiteiten gericht op het optimaliseren van de kennis en motivatie, die collectieven nodig achten om tot optimaal beheer te komen, opgepakt worden. Deze kosten kunnen redelijkerwijs niet tot de reguliere transactiekosten gerekend worden.

Tabel 5 Overzicht minimale optimalisatie opgave onderdeel kennis en motivatie per provincie

Provincie	Uitgewerkt / collectieven	Kennis & Motivatie Korte Termijn (2019-2021)	Kennis & Motivatie Lange Termijn (2022-2027)	Kennis & Motivatie Totaal (2019-2027)
Drenthe	1/1	€ 44.560	€ 62.240	€ 106.800
Flevoland	1/1	€ 73.380	€ 320.680	€ 394.060
Friesland	5/7	€ 196.610	€ 209.590	€ 406.200
Gelderland	1/3	€ 228.000	€ 462.000	€ 690.000
Groningen	3/3	€ 1.102.733	€ 1.135.299	€ 2.238.032
Limburg	1/1	€ 1.464.720	€ 1.464.720	€ 2.929.440
Noord-Brabant	3/4	€ 241.020	€ 2.250	€ 243.270
Noord-Holland	4/4	€ 236.750	€ 246.240	€ 482.990
Overijssel	1/3	€ 41.760	€ 99.040	€ 140.800
Utrecht	4/4	€ 416.920	€ 465.020	€ 881.940
Zeeland	1/1	€ 80.340	€ 750	€ 81.090
Zuid-Holland	7/8	€ 548.060	€ 1.210.540	€ 1.758.600
Totaal	32/40	€ 4.674.853	€ 5.678.369	€ 10.353.222

3.4 Inrichting en beheer

Er wordt veel ingezet op de klassieke inrichtings- en beheermaatregelen. Uitbreiding van beheer wordt benoemd, maar ook verzwaring van beheer (beheer met hogere bijdrage voor doelsoorten, en hogere impact op boer, hogere dekkingsgraad van beheer in gebied).

In alle vier de leefgebieden worden kansen gezien voor inrichting en uitbreiding van beheer. Hierbij is in de plannen onderscheid gemaakt tussen concrete mogelijkheden op korte termijn en lange termijn maatregelen, waarvoor nog hindernissen genomen moeten worden (deelnemerbereidheid, overleg waterschap, compensatie grond etc.).

In Tabel 6 zijn de kosten voor optimalisatie van inrichting en beheer weergegeven voor de lange en korte termijn. In Figuur 5 is de beoogde toename in beheervolume tussen het beheer in 2018, mogelijke beheer aan het einde van deze beheerperiode (2021) en mogelijke beheer aan het einde van een volgende beheerperiode (2027) weergegeven.

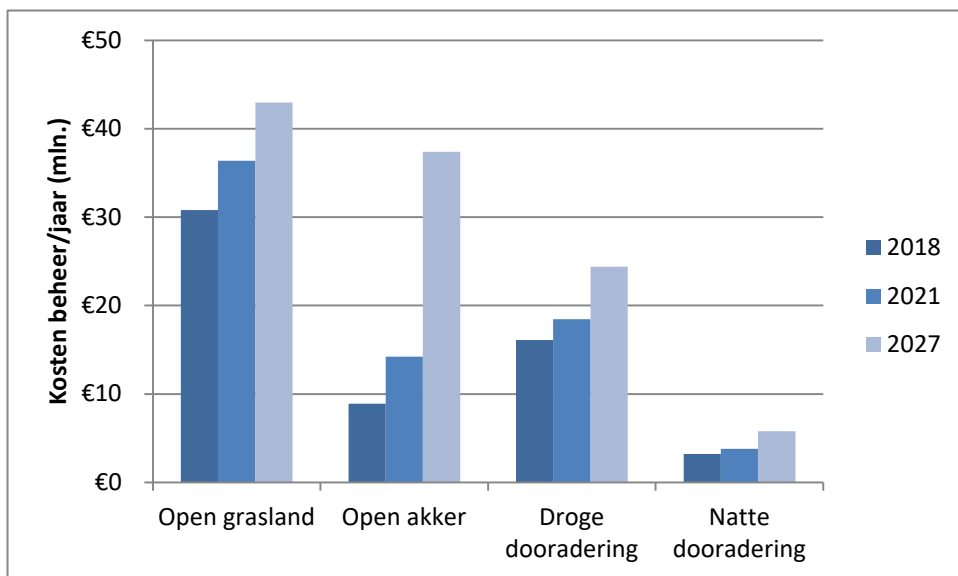
Tabel 6: Overzicht minimale optimalisatieopgave (in € mln.) voor inrichting en beheer per leefgebied. In tabel 6a staan de totale bedragen voor inrichting op lange en korte termijn. In tabel 6b staan de beheerbe-dragen in 2021 en 2027 weergegeven indien de optimalisatie wordt uitgevoerd.

Tabel 6a Totalen inrichting en beheer voor lange en korte termijn

Leefgebied	Inrichting Korte Termijn (2019-2021)	Inrichting Lange Ter- mijn (2022- 2027)	Beheer Korte Termijn (2019-2021)	Beheer Lange Termijn (2022-2027)	Inrichting & Beheer To- taal (2019- 2027)
Open Gras- land	€ 7,9	€ 22,0	€ 11,8	€ 66,5	€ 108,3
Open Akker	€ 1,4	€ 0,8	€ 13,0	€ 159,8	€ 175,0
Droge Dooradering	€ 2,4	€ 18,4	€ 5,3	€ 45,8	€ 71,9
Natte dooradering	€ 0,7	€ 1,6	€ 1,1	€ 13,3	€ 16,7
Totaal	€ 12,4	€ 42,8	€ 31,3	€ 285,5	€ 372,0

Tabel 6b: Minimale beheerbedragen in 2021 en 2027 indien optimalisatie wordt uitgevoerd

Leefgebied	Huidig beheer / jaar (2018)	Beheer / jaar 2021 incl. optimalisatie	Beheer / jaar 2027 incl. optimalisatie
Open Grasland	€ 30,8	€ 36,4	€ 43,0
Open Akker	€ 8,9	€ 14,2	€ 37,4
Droge Dooradering	€ 16,1	€ 18,5	€ 24,4
Natte Dooradering	€ 3,2	€ 3,8	€ 5,8
Totaal	€ 59,0	€ 72,8	€ 110,5

Figuur 5 Beoogde toename in beheervolume (€) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

In tabel 7 en 8 zijn de totalen voor respectievelijk inrichting en beheer uitgesplitst naar provincie. Voor inrichting is het hoge bedrag voor het leefgebied droge dooradering bij Limburg opvallend. In Limburg worden mogelijkheden gezien voor het aanleggen van grote lengtes struweelhaag. Daarnaast is in Utrecht het hoge investeringsbedrag voor het leefgebied open grasland opvallend. Dit wordt veroorzaakt door een collectief dat in het optimalisatieplan de aankoop van een volledige boerderij en de afwaardering van landbouwgrond naar natuur heeft opgenomen.

Tabel 7 Minimale optimalisatie opgave (in € mln.) voor inrichting per provincie per leefgebied (2019-2027)

Provincie	Open grasland	Open akker	Droge dooradering	Natte dooradering	Totaal
Drenthe	€ 0,2	€ 0,4	Niet uitgewerkt	Niet uitgewerkt	€ 0,5
Flevoland	€ 0,027	€ 0,010	€ 0,1	N.v.t.	€ 0,1
Friesland	€ 2,7	€ 0,1	€ 0,033	€ 0,4	€ 3,3
Gelderland	€ 2,1	N.v.t.	€ 1,3	€ 0,7	€ 4,1
Groningen	€ 1,4	€ 0,2	€ 2,1	€ 0,002	€ 3,7
Limburg	Niet uitgewerkt	€ 0,8	€ 14,8	€ 0,040	€ 15,7
Noord-Brabant	€ 0,4	€ 0,1	Niet uitgewerkt	Niet uitgewerkt	€ 0,5
Utrecht	€ 16,3	N.v.t.	€ 2,1	€ 1,0	€ 19,3
Zeeland	€ 0,1	€ 0,2	€ 0,1	Niet uitgewerkt	€ 0,3
Zuid-Holland	€ 3,0	€ 0,4	Niet uitgewerkt	€ 0,2	€ 3,6
Noord-Holland	€ 1,4	€ 0,012	€ 0,2	Niet uitgewerkt	€ 1,6
Overijssel	€ 2,4	N.v.t.	€ 0,1	N.v.t.	€ 2,5
Totaal	€ 30,0	€ 2,1	€ 20,7	€ 2,3	€ 55,2

Tabel 8 Minimale optimalisatie opgave (in € mln.) voor beheer per provincie per leefgebied

Provincie	Open grasland	Open akker	Droge dooradering	Natte dooradering	Totaal
Drenthe	€ 0,8	€ 17,0	Niet uitgewerkt	Niet uitgewerkt	€ 17,0
Flevoland	€ 0,2	€ 6,7	€ 0,7	N.v.t.	€ 7,6
Friesland	€ 22,6	€ 3,4	€ 0,6	€ 2,5	€ 29,1
Gelderland	€ 3,7	N.v.t.	€ 3,5	€ 2,2	€ 9,4
Groningen	€ 6,2	€ 35,0	€ 5,4	€ 0,05	€ 46,6
Limburg	Niet uitgewerkt	€ 12,6	€ 5,7	€ 0,8	€ 19,1
Noord-Brabant	€ 2,5	€ 63,3	€ 3,2	Niet uitgewerkt	€ 69,1
Utrecht	€ 9,0	N.v.t.	€ 5,6	€ 0,9	€ 15,4
Zeeland	€ 1,6	€ 23,9	€ 18,9	€ 4,6	€ 49,0
Zuid-Holland	€ 16,1	€ 1,7	€ 1,6	€ 3,4	€ 22,7
Noord-Holland	€ 2,4	€ 8,4	€ 3,8	Niet uitgewerkt	€ 14,5
Overijssel	€ 13,3	€ 0,9	€ 2,3	N.v.t.	€ 16,5
Totaal	€ 77,6	€ 172,8	€ 51,2	€ 14,4	€ 316,0

Opvallend zijn de hoge bedragen voor de provincies Groningen, Zeeland en Noord-Brabant. Dit wordt veroorzaakt door een grote ambitie in het leefgebied open akker en voor Zeeland tevens in het leefgebied droge dooradering.

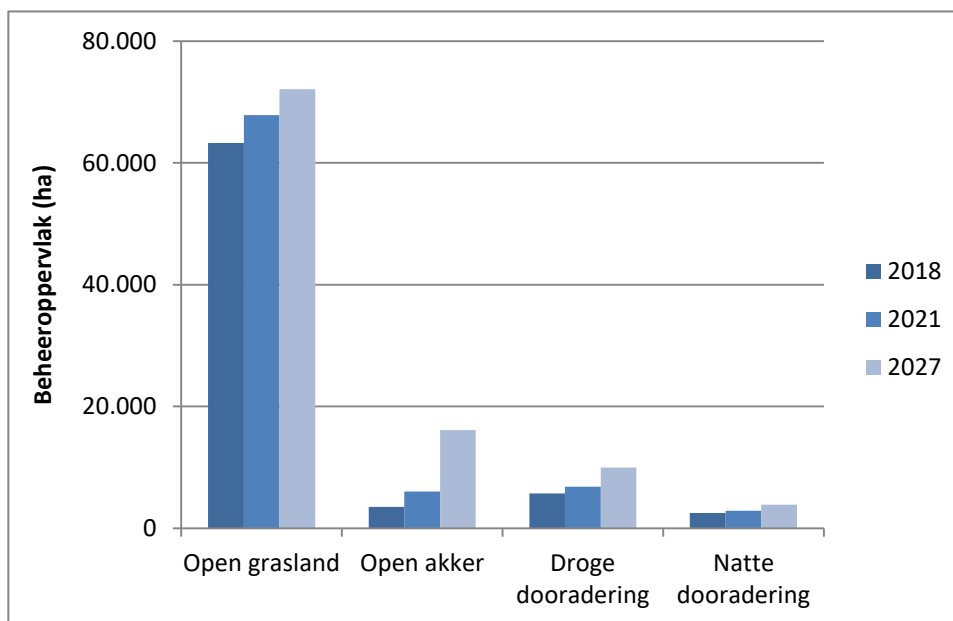
In tabel 9 is de minimale optimalisatieopgave wat betreft het te beheren areaal voor de vier leefgebieden opgenomen. Hierbij zijn de beheerhectares per 2018¹ opgenomen en de beheerhectares indien optimalisatie wordt uitgevoerd in 2021 en 2027. Hierbij is de periode tot en met 2021 als korte termijn beschouwd. Voor deze periode is er nauwkeuriger zicht op de wijzigingen in het te beheren areaal. Voor de langere termijn (volgende beheerperiode) is er veelal een inschatting gemaakt voor de gehele periode waarbij de groei niet per jaar is uitgewerkt. In de tabel zijn de te beheren hectares per 2027 opgenomen. Opgemerkt wordt dat voor open grasland ook vaak is ingezet op verzwaring van beheer, wat geen toename in beheerhectares veroorzaakt maar wel in het beheerbedrag.

¹ Het project optimalisatieplannen is eind 2017 gestart en kende een lange looptijd. Enkele collectieven hebben 2018 als startjaar genomen, anderen 2019. Om een volledig beeld te kunnen geven is in dit rapport gewerkt met 2018 als startjaar voor het realiseren van de optimalisatie opgaven.

Tabel 9 Beheerhectares per leefgebied in 2021 en 2027 indien optimalisatie wordt uitgevoerd

Leefgebied	Beheer in 2018 (ha)	Beheer totaal 2021 (ha)	Beheer totaal 2027 (ha)
Open Grasland	63.277	67.839	72.096
Open Akker	3.530	6.025	16.132
Droge dooradering	5.723	6.808	9.955
Natte dooradering	2.488	2.872	3.887
Totaal	75.018	83.544	102.070

Opmerking: In 2019 was er reeds een stijging van beheer naar 82.941ha.

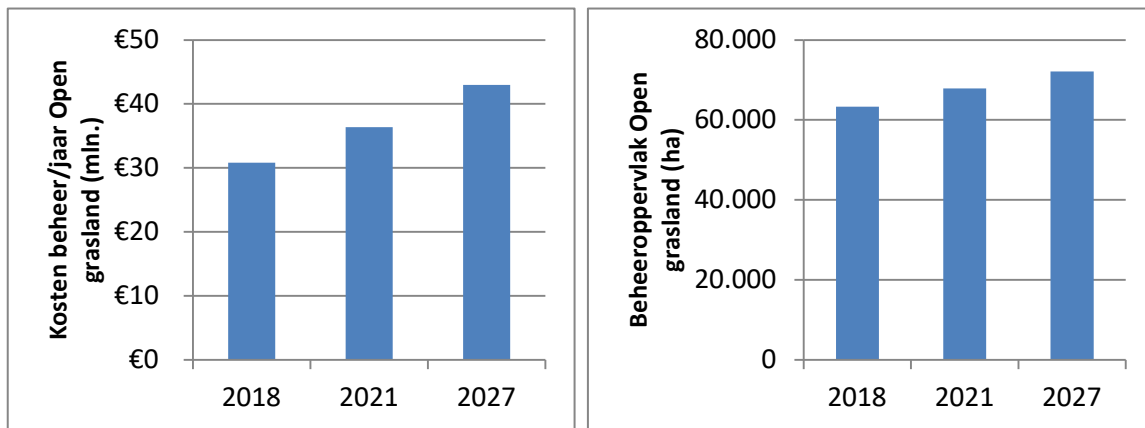
Figuur 6 Beoogde minimale toename in beheervolume (ha) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

3.4.1 Open grasland

In totaal voeren 36 collectieven beheer uit binnen het leefgebied open grasland. Hiervan hebben 30 collectieven een optimalisatieopgave uitgewerkt voor inrichting en beheer. De focus ligt minder op uitbreiding van beheer maar meer op kwaliteit van het beheer in de huidige gebieden. Voor het leefgebied open grasland worden naast uitbreiding, of soms in plaats van uitbreiding, mogelijkheden gezien voor verzwaring van het beheer. Er is veel aandacht voor predatiebeheer. In de plannen ligt de focus op bewezen maatregelen voor inrichting en beheer als kruidenrijk grasland, plasdras, creëren van openheid, verbinden van gebieden en verhogen van de grondwaterstand.

Figuur 7 Verzwaring van beheer en aanleggen plasdrassen zijn veelgenoemde maatregelen voor het leefgebied open grasland

Figuur 8 Beoogde minimale toename voor het leefgebied open grasland in kosten (€ / jaar) en beheervolume (ha) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

Van oudsher wordt een groot deel van het budget voor ANLb besteed aan het beheer van weidevogels in het leefgebied open grasland, waardoor de optimalisatieopgave voor dit leefgebied relatief laag is. Predatie en ontwatering worden als twee zwaktes in het huidige weidevogelbeheer gezien. Daar wordt (vaak op de lange termijn) ook op ingezet. In sommige plannen is ook een doorkijk gemaakt naar wat nodig is voor duurzame populaties weidevogels.

Tabel 10 Benoemde acties optimalisatie beheer en inrichting open grasland

Actie	Veel benoemd	Een enkele keer benoemd
Kruidenrijk grasland	X	
Plasdras	X	
Creëren van openheid	X	
Verbinden van gebieden (tussen weidevogelmozaïeken en met natuurgebied)	X	
Verhogen grondwaterstand	X	
Meer beheer	X	
Verzwaring van beheer	X	
Hogere dekkingsgraad van beheer in een gebied	X	
Inzet drone	X	
Predatiebeheer	X	
Aanleg natuurvriendelijke oever		X
Aanpak hoge beschoeiing		X
Ruige mest		X
Ecologisch slootbeheer		X
Bemestingsverbod voor 2 ^e snede		X
Integreren weidevogelbeheer met opgaven bodemdaling en CO2 reductie		X
Grondbank opzetten		X

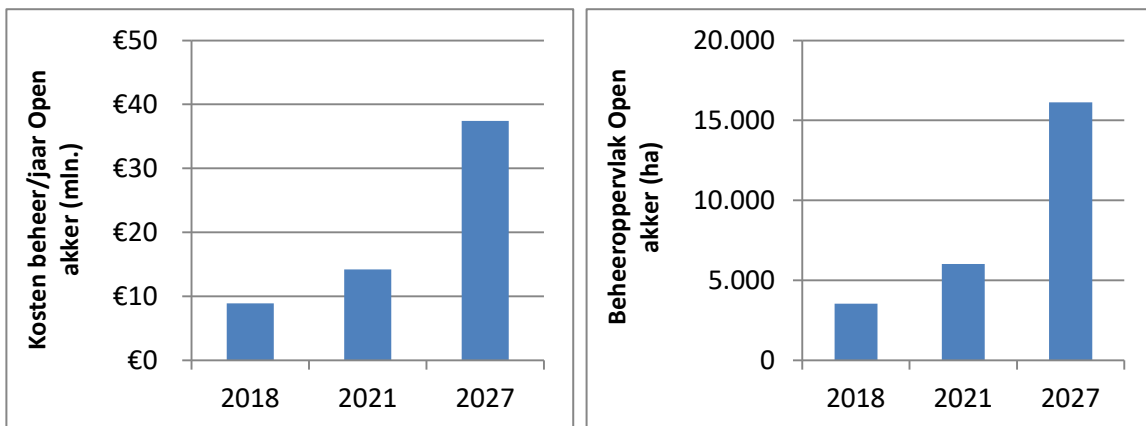
De meeste activiteiten benoemd bij dit leefgebied zijn gelijk voor zowel de korte als lange termijn.

3.4.2 Open Akker

Momenteel voeren 16 collectieven beheer uit in het leefgebied open akker. In totaal hebben ook 16 collectieven een optimalisatieopgave uitgewerkt voor inrichting en beheer voor dit leefgebied. Hier zitten echter drie collectieven bij die in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerden. In het leefgebied open akker wordt ingezet op meer beheer en intensivering van beheer. Verhoudingsgewijs (vergeleken met de andere leefgebieden) worden de grootste uitbreidingsmogelijkheden gezien bij open akker. Deze gebieden liggen grotendeels niet

Figuur 9 In het leefgebied open akker wordt relatief gezien de grootste uitbreiding gezien

Figuur 10 Beoogde minimale toename voor het leefgebied open akker in kosten (€ / jaar) en beheervolume (ha) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

in de provincies waar veel weidevogelgebieden liggen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat in het verleden het budget voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer grotendeels gelabeld was aan weidevogelbeheer en ook in de grootste weide provincies terecht kwam. Hierdoor is er historisch gezien een lager aantal hectares en budget voor de andere leefgebieden. De afgelopen jaren is veel kennis over effectief akkervogelbeheer ontwikkeld. Daarnaast is akkervogelnatuur relatief goed in te passen in de agrarische bedrijfsvoering en relatief maakbaar. Hierdoor zijn er veel gebieden waar open akkerbeheer toegepast kan worden en is het animo bij deelnemers sterk groeiend. Voor inrichting en beheer ligt de focus op bewezen maatregelen als keverbanken, wintervoedselveld, akkerranden en struweelranden. Er wordt ook ingezet op predatiebeheer.

Voor het leefgebied open akker is er minder interactie met waterschappen of TBO's. In de plannen is vooral de wens uitgesproken naar meer budget voor meer beheeroppervlak en een hogere dekkinggraad per gebied. De deelnamebereidheid is hoog. In een dynamisch gebied (teeltwisseling in akkerbouw) ligt de focus meer op beheer dan op inrichtingsmaatregelen.

Tabel 11 Benoemde acties optimalisatie beheer en inrichting open akker

Actie	Veel benoemd	Een enkele keer benoemd
Meer beheer	X	
Hogere dekkinggraad van beheer in een gebied	X	
Keverbanken	X	
Wintervoedselveld	X	
(meerjarige) Akkerranden	X	
Struweelranden	X	
Predatiebeheer	X	
Nestbeschermers		X
Natuurinclusieve landbouw		X
Meer renderende pakketten (minder subsidieafhankelijk)		X
Andere landbouwmachines		X
Transitie landbouw		X
Gebieden verbinden		X
Onderhoud natuurvriendelijke oevers (ecologisch beheer van taluds, bermen en dijken)		X

Acties benoemd voor de korte termijn worden op de lange termijn voortgezet.

3.4.3 Droge dooradering

In totaal voeren 29 collectieven beheer uit binnen het leefgebied droge dooradering. In totaal hebben 18 collectieven een optimalisatieopgave uitgewerkt voor inrichting en beheer voor dit leefgebied. Hier zit echter 1 collectief bij die in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerden. Verhoudingsgewijs (vergeleken met de andere leefgebieden) worden voor droge dooradering grote uitbreidingsmogelijkheden gezien in beheer. Een verklaring hiervoor kan zijn dat in het verleden het budget voor agrarisch

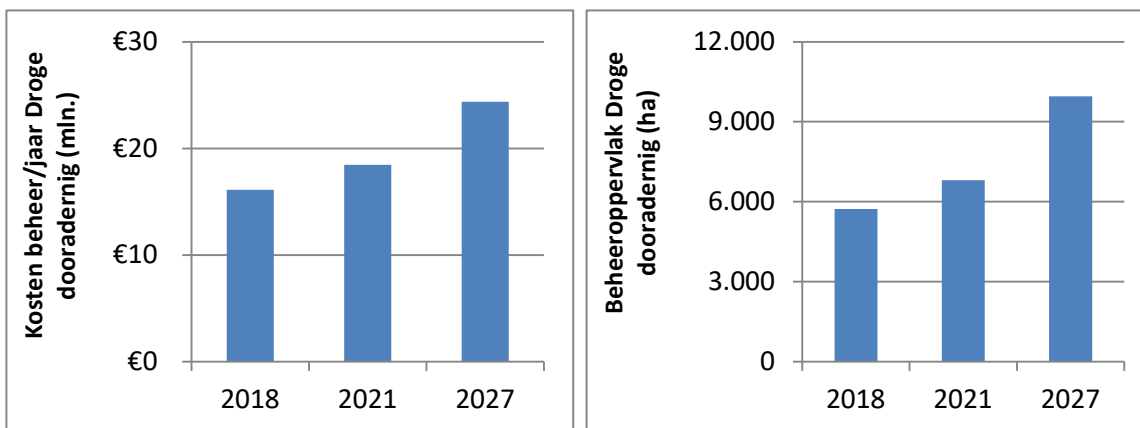

Figuur 11 Het leefgebied droge dooradering kan nog fors uitbreiden

natuur- en landschapsbeheer grotendeels gelabeld was aan weidevogelbeheer en ook in de grootste weide provincies terecht kwam. De gebieden waar mogelijkheden gezien worden voor uitbreiding van beheer in het leefgebied droge dooradering liggen grotendeels niet in de provincies met veel weidevogelgebieden. Voor het leefgebied droge dooradering worden door verschillende collectieven ook mogelijkheden gezien voor inrichtingsmaatregelen (lees: nieuwe landschapselementen). De bereidheid tot aanleg van nieuwe landschapselementen zou toenemen wanneer deze opgenomen worden

in het Agrarisch Areaal Nederland (AAN-laag). Areaal van landschapselementen telt dan mee voor mestplaatsingsruimte en voor toeslagen uit de eerste pijler van het GLB.

Voor het leefgebied droge dooradering is er minder interactie met waterschappen maar juist wel met TBO's. In de plannen is vooral de wens uitgesproken naar meer budget voor meer beheeropervlak en een hogere dekkingsgraad per gebied.

Figuur 12 Beoogde minimale toename voor het leefgebied droge dooradering in kosten (€ / jaar) en beheervolume (ha) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

Tabel 12 Benoemde acties optimalisatie beheer en inrichting droge dooradering

Actie	Veel benoemd	Een enkele keer benoemd
Meer beheer	X	
Hogere dekkingsgraad van beheer in een gebied	X	
Akkerranden	X	
Struweelranden	X	
Poelen	X	
Hagen	X	
Kruidenrijk grasland		X
Wegwerken achterstallig onderhoud		X
Herstel landschapselementen		X
Opzet monitoringssysteem		X

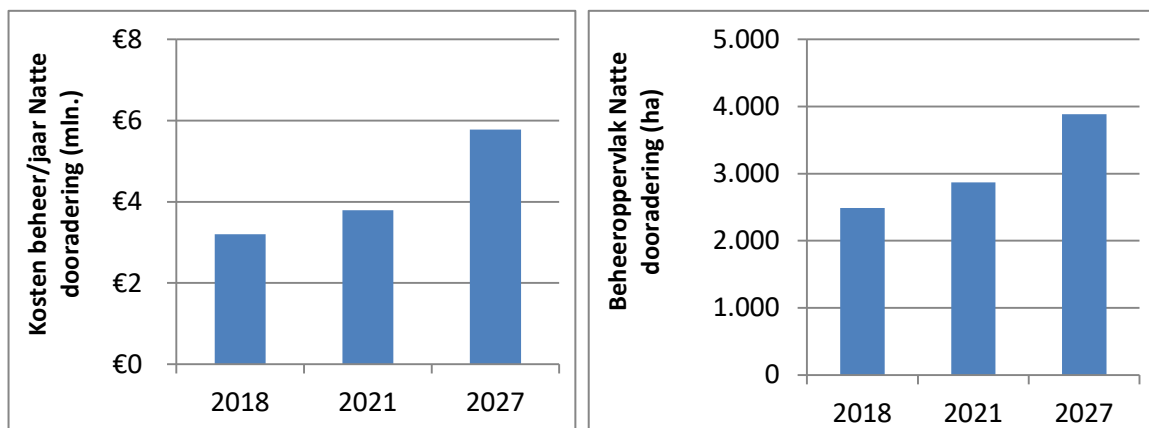
Voor een deel van de plannen is de uitbreiding van beheer alleen onder korte termijn gezet.

3.4.4 Natte dooradering

In totaal voeren 19 collectieven beheer uit binnen het leefgebied natte dooradering. In totaal hebben 12 collectieven een optimalisatieopgave uitgewerkt voor inrichting en beheer voor dit leefgebied. Hier zitten echter twee collectieven bij die in 2018 nog geen beheer binnen dit leefgebied uitvoerden. Dit leefgebied is nieuw, er is nog maar beperkte kennis over beschikbaar. Het leefgebied natte dooradering zit nog in de eerste ontwikkelingsfase. Door collectieven worden wel uitbreidingsmogelijkheden gezien, echter zullen hiervoor eerst investeringen gedaan moeten worden. Die investeringen hebben vaak grote impact op de landbouw, zoals het omzetten van landbouwgrond naar een natuurvriendelijke oever. Aan de hand van dit voorbeeld wordt zichtbaar dat naast inrichting en beheer inzet op proces en kennis en motivatie aanvullend nodig is.

Figuur 13 Het leefgebied natte dooradering is nog vrij onbekend, maar kan in de toekomst wel een groei doormaken

Figuur 14 Beoogde minimale toename voor het leefgebied natte dooradering in kosten (€ / jaar) en beheervolume (ha) tussen de beheerjaren 2018, 2021 en 2027

Tabel 13 Benoemde acties optimalisatie beheer en inrichting natte dooradering

Actie	Veel benoemd	Een enkele keer benoemd
Meer beheer	X	
Hogere dekking van beheer in een gebied	X	
Natuurvriendelijke oever	X	
Connectiviteit verbeteren	X	
Aanleg rasters		X
Broedvlotjes zwarte stern		X
Aanleg duikers		X
Ecologisch beheer sloten en slootkanten		X

Voor natte dooradering is weinig onderscheid gemaakt tussen korte en lange termijn.

4 CONCLUSIES, REFLECTIE EN AANBEVELINGEN

4.1 Conclusies

Algemeen:

- Met het opstellen van optimalisatieplannen is door de collectieven ingeschat wat er in hun ogen haalbaar en realistisch te verbeteren is in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Bij elkaar opgeteld is dit de totale ambitie die door collectieven wordt gezien om het goed te doen voor de doelsoorten van het ANLb en realiseerbaar is bij boeren. In hoofdstuk 3 zijn hiervan kengetallen opgenomen.
- Het opstellen van de optimalisatieplannen behelst niet alleen het inzichtelijk maken en kwantificeren van de optimalisatieopgave zo is gebleken. Tijdens het uitwerken er van zijn er veel contacten gelegd tussen medewerkers en bestuurders van collectieven en deelnemers, vrijwilligers, terreinbeheerders, provincies en waterschappen. Daarmee heeft het proces van optimalisatie van samenwerking tussen deze gebiedspartners een verdere impuls gekregen.
- Collectieven hebben in sommige situaties een uitgebreide analyse of audit van hun beheergebieden laten uitvoeren. Dit heeft onder andere geleid tot meer inzicht in het eigen beheer, meer kennis bij deelnemers en collectieven waardoor tevens gewerkt is aan verhoging van de motivatie bij betrokkenen.
- Hoewel de aangereikte gegevens voor alle collectieven gelijk waren, hebben collectieven het opstellen en uitwerken van hun optimalisatieplan verschillend aangepakt. Dit maakt dat ieder plan een stuk maatwerk is geworden. Door te werken in een vast format zijn de plannen wel enigszins vergelijkbaar en ook optelbaar.
- De optimalisatieplannen zijn uitgewerkt voor het agrarisch natuur- en landschapsbeheer waarmee expliciet wordt ingezet op behoud en herstel van de populaties van doelsoorten voor het ANLb. Voor de lange termijn zien meerdere collectieven echter een transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw als hun missie waarin breder dan enkel in de begrensde leefgebieden wordt gewerkt aan biodiversiteit.
- Tijdens de uitvoering van het project is gebleken dat collectieven gedreven zijn om uitvoering van beheer vorm te geven en daarmee resultaat (het creëren van een gunstige leefomgeving voor de doelsoorten van het ANLb) neer te zetten. Het maken van een optimalisatieplan is geen concrete inrichtings- of beheermaatregel op perceelsniveau. Het optimalisatieplan draagt indirect bij aan het beoogde resultaat en geeft de opgave voor de komende jaren weer. Voor collectieven bleek het niet altijd eenvoudig een dergelijk plan uit te werken. Ondersteund met een collegiale toets zijn uiteindelijk 36 maatwerk plannen uitgewerkt.

Proces:

- Intensievere relaties met provincie, gemeentes, waterschappen, terreinbeherende organisaties (TBO's), WildBeheerEenheden (WBE) en collectieven onderling leiden tot meer effectief en efficiënt agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Zonder goed lopend proces kan er niet goed aan optimalisatie van beheer en inrichting gewerkt worden.
- Voor proces is door de 25 collectieven die dit onderdeel hebben uitgewerkt € 3,6 mln. totaal begroot voor 9 jaar. Dat is gemiddeld € 16.000,- per jaar per collectief voor het werken aan proces. Om zo spoedig mogelijk de vruchten van verbeterde samenwerking te kunnen plukken zullen de meeste investeringen in het proces op korte termijn (gemiddeld circa € 24.300,- per jaar) gedaan moeten worden.

Kennis en motivatie:

- Zonder te werken aan motivatie kan er niet goed aan optimalisatie van beheer en inrichting gewerkt worden. Optimalisatie van kennis is nodig om beheer goed uit te voeren, om effecten van beheer te monitoren en om lerend te beheren. Hierbij dient ingezet te worden op deelnemers, vrijwilligers, medewerkers van collectieven, gebiedspartijen en publiek.
- Voor kennis en motivatie is door de 32 collectieven die dit onderdeel hebben uitgewerkt € 10,4 mln totaal begroot voor 9 jaar. Dat is gemiddeld € 36.000,- per jaar per collectief voor het werken aan kennis en motivatie. Ook hiervoor geldt dat het merendeel van de investeringen op de korte termijn worden voorzien.
- Veel agrariërs doen aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer en er is veel animo om dit uit te breiden bovenop het huidige beheerde areaal.

Beheer en inrichting:

- Uit de plannen kan geconcludeerd worden dat in veel gebieden uitbreidingsmogelijkheden gezien worden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Voor beheer en inrichting is in de uitgewerkte optimalisatieplannen een totale opgave van € 372 mln uitgewerkt voor een periode van 9 jaar.
- Het beschikte beheerbudget in 2018 bedroeg € 59 miljoen. Indien de ambitie uit de optimalisatieplannen voor de lange termijn gerealiseerd wordt kan het beheer in 2027 eindigen op € minimaal 110 miljoen / jaar.
- Wat betreft beheerd oppervlak werd er in 2018 op 75.000 hectare¹ agrarisch natuur- en landschapsbeheer uitgevoerd. Met de ambitie uit de optimalisatieplannen kan dit groeien naar 102.000 hectare in 2027.
- Voor open grasland wordt veel ingezet op verzwaring van beheer naast of soms in plaats van uitbreiding van beheerhectares. De gemiddelde beheerkosten per hectare stijgen hierdoor.
- Predatie is een onderwerp dat terugkomt voor de leefgebieden open akker en open grasland. Naast het op orde krijgen van alle elementen van bijvoorbeeld een weidevogelleefgebied is het verlagen van de predatiedruk essentieel om herstel naar robuuste populaties op te kunnen laten treden.
- Voor de leefgebieden open akker en droge dooradering zijn hoge ambities geformuleerd in de optimalisatieplannen. Dit lijkt gerelateerd aan de historische budgetverdeling voor het agrarisch natuurbeheer waarbij de hoogste budgetten toebedeeld zijn aan typische weidevogelprovincies. Collectieven zien mogelijkheden en animo voor grote uitbreiding van beheer in de leefgebieden open akker en droge dooradering.
- Natte dooradering is een relatief nieuw leefgebied. De eerste ervaringen hiermee worden opgedaan, het ontbreekt echter nog aan opgebouwde ervaring en kennis, waardoor de ambities voor dit leefgebied op dit moment nog beperkt zijn. Mogelijk gaat dit in de toekomst nog groeien.

4.2 Reflectie

- De getallen in dit verzamelrapport kunnen niet als de absolute opgave gezien worden. De getallen zijn gebaseerd op realistisch ingeschatte cijfers uit de geleverde optimalisatieplannen. Niet alle collectieven hebben voor alle leefgebieden waarin ze beheer uit voeren een optimalisatieopgave uitgewerkt. Dit kan zijn doordat ze de inrichting en het beheer maximaal op orde hebben,

¹ In 2019 was dit 83.000 hectare, door de inzet van extra middelen die gemoduleerd waren vanuit pijler 1 van het GLB.

binnen de mogelijkheden van hun gebied en hun beheerders. Het kan ook zijn dat de optimalisatieopgave al bekend was en niet is uitgewerkt in het kader van dit project. Daarnaast zijn er drie collectieven geweest die wel aan hebben gegeven een opgave te hebben, maar geen optimalisatieplan hebben uitgewerkt. In de optimalisatieplannen is voor 78% van het in 2018 beschikte beheerbudget een optimalisatieopgave uitgewerkt. Voor het resterende deel van het budget van 2018 is om diverse redenen geen optimalisatie opgave uitgewerkt. Aangezien de motivaties waarom een plan niet is uitgewerkt per collectief verschillen, is het niet mogelijk de cijfers te extrapoleren.

- Het project optimalisatieplannen is eind 2017 gestart en kende een lange looptijd. Enkele collectieven hebben 2018 als startjaar genomen, anderen 2019. Om een volledig beeld te kunnen geven is in dit rapport gewerkt met 2018 als startjaar voor het realiseren van de optimalisatieopgaven. Een deel van de optimalisatieopgave die verwoord is, is of wordt al gerealiseerd, bijvoorbeeld voor inrichtingsmaatregelen met behulp van de subsidieregeling niet productieve investeringen voor weide- en akkervogels en voor beheer m.b.v. extra vanuit pijler 1 van het GLB gemoeduleerde middelen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Deze middelen zijn echter niet structureel beschikbaar.
- Dit rapport is eind 2019 / begin 2020 samengesteld. Collectieven hebben inmiddels hun optimalisatieopgave al weer scherper in beeld. Daarnaast is door het op gang gebrachte proces de motivatie toegenomen. Dit houdt in dat naar verwachting de mogelijkheden die collectieven zien ruimer zijn en daarmee de optimalisatieopgave hoger is dan in de opgestelde optimalisatieplannen in dit rapport is verwoord.
- Collectieven zijn uitvoeringsgerichte resultaatgedreven organisaties. Dit is terug te vinden in de optimalisatieplannen. De nadruk ligt sterk op uitvoering en in mindere mate op proces en kennis & motivatie. Inrichting en beheer kan echter niet zonder een goed proces en kennis & motivatie bij alle betrokkenen. Inrichting van leefgebieden staat bijvoorbeeld niet op zichzelf, maar heeft altijd een procesonderdeel. Bij het verbreden van taken van het collectief (meer inrichting en beheer afspreken/realiseren, meer contacten met gebiedspartijen, monitoring, communicatie, educatie, advies aan boeren, rol in GLB, transitie landbouw) is het goed mogelijk dat op termijn voor proces en kennis en motivatie meer budget nodig is dan is ingeschat.
- De optimalisatieplannen zijn opgesteld vanuit het perspectief van de collectieven in samenwerking met deelnemers en gebiedspartijen. Op het laten slagen van de optimalisatieopgave zijn diverse factoren, die grotendeels buiten de invloedssfeer van collectieven liggen van invloed. Voorbeelden zijn de verdeelsleutel van de budgetten voor ANLb over de provincies, de invulling van het nieuwe GLB, de hoogte van de beheervergoedingen, de begrenzing van leefgebieden in provinciale natuurbeheerplannen.
- Agrarisch natuurbeheer richt zich grotendeels op soorten die zich hoger in de voedselketen bevinden zoals vogels (uitgezonderd natte dooradering). Voor stabiele populaties van de doelsoorten van het ANLb is het van belang dat biodiversiteit in bredere zin (ook planten, insecten), als ook kwaliteit van bodem en water wordt versterkt.

4.3 Aanbevelingen

4.3.1 *Beleid (rijk, provincies en uitvoerende dienst RVO)*

- Nederland heeft internationale verplichtingen voor de instandhouding van boerenlandsoorten. Geconstateerd is (lees kamerbrief aanpak weidevogels november 2016) dat er meer nodig is om te zorgen voor deze instandhouding. Collectieven zien dat er mogelijkheden zijn voor meer be-

heer in hun gebieden en dat er ook animo is bij agrariërs voor meer beheer. Gezien de verplichtingen en de mogelijkheden die er liggen, wordt aanbevolen meer budget beschikbaar te stellen voor ANLb.

- De collectieven zien grote meerwaarde voor de doelsoorten van een transitie van de landbouw naar een meer natuurinclusieve landbouw. Hoe eerder dit de nieuwe norm wordt, hoe beter het is voor de doelsoorten. Dit houdt in dat naast meer inzet op het agrarisch natuur- en landschapsbeheer binnen de leefgebieden ook aanbevolen wordt om de natuurlijke basiskwaliteit van het landelijk gebied buiten de leefgebieden op enige wijze te versterken. Zoals één van de collectieven beschrijft kan ANLb dan de kers op de taart zijn wat betreft het leefgebied voor de doelsoorten.
- ANLb gebied heeft geen beschermde status in het kader van ruimtelijke ontwikkelingen. Collectieven vinden het wenselijk dat er beleid komt om de waarde van een ANLb gebied mee te nemen bij ontwikkelingen zoals een fietspad midden door een weidevogelkerngebied. Het is wenselijk agrarisch natuur- en landschapsbeheer als thema mee te nemen bij het uitwerken van omgevingsvisies en als aspect om rekening mee te houden in de toets voor het verkrijgen van een omgevingsvergunning.
- Subsidieregelingen in het kader van POP3 kunnen gepaard met hoge administratieve lasten voor collectieven en soms een hoge aanvraagdrempel en vragen veel voorfinanciering door collectieven. Dit weerhoudt collectieven van het indienen van subsidieaanvragen voor het realiseren van onderdelen uit de optimalisatieplannen. Om subsidieregelingen tot een succes te laten worden zullen deze laagdrempelig, met beperkte administratieve lasten en zonder voorfinanciering door de aanvrager ingericht moeten worden.
- Subsidieregelingen zijn vaak geschat en niet integraal. Investeringsgaan bijvoorbeeld niet zonder een stuk proces en goed beheer is gekoppeld aan kennisoverdracht en kennisdeling. Het is wenselijk subsidieregelingen meer integraal in te richten.
- Bij het maken van gebiedsanalyses voor optimalisatieplannen is door collectieven opgemerkt dat het koppelen van ICT systemen en monitoringsdata zeer wenselijk is. Het gaat hierbij om SCANNICT, BOM en monitoringsdata van collectieven en TBO's. Ook voor last minute beheer is dat wenselijk.
- Momenteel wordt gewerkt aan de Nationale uitwerking van het GLB na 2022. Met de ecoregelingen binnen het nieuwe GLB zou mogelijk een deel van de ingeschatte optimalisatie van het ANLb gerealiseerd kunnen worden.
- Het wordt aanbevolen om te onderzoeken of de beheervergoedingen (bijvoorbeeld voor open grasland) in verschillende regio's nog wel kostendekkend zijn. Vergoedingen die niet kostendekkend zijn zetten grote druk op de motivatie van deelnemers en aspirant deelnemers.
- Een andere belemmering voor het ANLb is de korte contracttermijn van 6 jaar. Dit is een belemmering voor agrariërs om in te zetten op ANLb in de bedrijfsvoering. Ook in de samenwerking met natuurbeheerders werkt dit belemmerend. ANLb wordt vanwege deze korte looptijd gezien als een minder zekere bijdrage aan natuurdoelen dan het beheren als natuurgrond. Een langere contractperiode zou hierbij helpen.

4.3.2 Onderzoek

- Met de optimalisatieplannen hebben agrarische collectieven hun ambities gecombineerd met de mogelijkheden die zij reëel haalbaar achten in hun gebieden en beheerders in hun gebieden in beeld gebracht. Daarbij hebben zij geen toets uitgevoerd of de aantallen hectares en de vorm (zwaarte) van het beheer voldoende is om duurzame populaties van de doelsoorten in stand te kunnen houden. Het verdient aanbeveling om dit door een onafhankelijk instituut te laten onderzoeken.

- Voor de leefgebieden natte en droge dooradering is maar beperkte (wetenschappelijke) kennis beschikbaar over de eisen die doelsoorten stellen aan hun leefgebied en over de relatie tussen het gevoerde beheer en de kwaliteit van het leefgebied en het voorkomen van soorten. Voor het leefgebied open akker geldt dit in mindere mate. Onderzoek naar de relaties tussen voorkomen van doelsoorten, inrichting van het leefgebied en het gevoerde beheer voor de leefgebieden natte en droge dooradering en open akker wordt aanbevolen.

4.3.3 *Praktijk*

- De collectieven gaan graag het overleg aan met TBO's om beheer af te stemmen en monitoringsdata uit te wisselen. Voor deze afstemming is soms meer tijd en budget nodig bij terreinbeheerders. Terreinbeheerders wordt aanbevolen hier tijd en budget voor beschikbaar te maken zodat ook hun doelen hiermee gediend worden. Provincies wordt aanbevolen de terreinbeheerders hierin te faciliteren.
- Een grote versterking van agrarisch natuur- en landschapsbeheer is natuurlijker beheer van de openbare ruimte. Hierbij kan gedacht worden aan ecologisch beheer van bermen, sloten en slootkanten. Overheden zoals gemeenten, waterschappen, provincies en Rijkswaterstaat wordt aanbevolen hun beheer ecologisch, passend bij de doelen voor het gebied uit te voeren.
- Diverse collectieven zouden graag beter contact hebben met gemeenten over bijvoorbeeld loslopende katten en honden, recreatie, openheid en ruimtelijke ontwikkelingen in weidevogelgebied. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt niet als belang gevoeld bij gemeentes en daar moet aan gewerkt worden. BoerenNatuur zou dit landelijk en provinciaal via hun provinciale structuur kunnen agenderen.
- Ook overleg met het waterschap over watervergunningen en waterpeil staat hoog op de wensenlijst. Ook bij waterschappen staat agrarisch natuur- en landschapsbeheer laag op de agenda. Het is bijvoorbeeld zeer wenselijk om over hogere peilen een gebiedsproces te starten. Het is onmogelijk voor een collectief om een hoger waterpeil te realiseren zonder het waterschap. Om de samenwerking met waterschappen te verbeteren zou het goed zijn dit op verschillende schaalniveaus, landelijk met de Unie van Waterschappen door BoerenNatuur, provinciaal met de inliggende waterschappen door het provinciale overleg en op gebiedsniveau door de collectieven zelf op te pakken.
- Collectieven zouden vaker samen op moeten trekken, van elkaar leren en kennis en monitoringsdata uitwisselen. Dit blijkt niet vanzelfsprekend. Aanbevolen wordt hierin nog meer te faciliteren dan momenteel al gebeurt.

BIJLAGEN:

OVERZICHT UITGEWERKTE ONDERDELEN OPTIMALISATIEPLAN PER COLLECTIEF

Collectief	Plan	Proces	Kennis en motivatie	Open Grasland	Open Akker	Droge dooradering	Natte dooradering
Noord Oost Twente	ja	ja	ja	ja		ja	
Rijn en Gouwe Wiericke	ja	ja	ja	ja			
De Hollandse Venen	ja	ja	ja	ja			
Hoeksche Waard	ja	ja	ja	ja	ja		
West-Brabant	ja	ja	ja	ja	ja	ja	
Midden-Brabant	ja	ja	ja	ja	ja	ja	
Oost-Brabant	ja	ja	ja	ja	ja	ja	
Poldernatuur Zeeland	ja	ja	ja	ja	ja	ja	
Waadrâne	ja	ja	ja	ja	ja		ja
Súdwestkust	ja	ja	ja	ja			
ANOG	ja	ja	ja		ja	ja	ja
Midden-Groningen	ja	ja	ja	ja	ja		
Water Land en Dijken	ja		ja			ja	
De Lieuw	ja	ja	ja	ja	ja	ja	
Alblasserwaard/Vijfheerenland	ja	ja	ja	ja		ja	ja
AND	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
Flevolands Agrarisch Collectief (FAC)	ja		ja	ja	ja	ja	
ELAN	ja		ja	ja	ja	ja	ja
Noardlike Fryske Wâlden	ja	ja	ja	ja			ja
It Iege midden	ja			ja			
Westergo	ja	ja	ja	ja			ja
De Waddenvogels	ja	ja		ja		ja	
Veluwe	ja	ja	ja	ja		ja	ja
Groningen west	ja	ja	ja	ja		ja	
Natuurrijk Limburg	ja	ja	ja		ja	ja	
Noord-Holland Zuid	ja	ja	ja	ja	ja		
Hollands Noorden	ja	ja	ja	ja	ja		
NW Overijssel	ja			ja			
Midden Overijssel	ja			ja			
Rijn, Vecht en Venen	ja	ja	ja	ja		ja	ja
Eemland	ja	ja	ja	ja			
Utrecht Oost	ja	ja	ja			ja	ja
Lopikerwaard	ja		ja				
Krimpenerwaard	ja		ja	ja			ja
De Groene Klaver	ja		ja	ja			ja
Zuid-Hollandse Eilanden	ja		ja		ja		
Totaal	36	26	32	30	16	18	12

HULPMIDDELEN BIJ HET OPSTELLEN VAN EEN OPTIMALISATIEPLAN:

HANDREIKING

HANDREIKING OPTIMALISATIEPLANNEN

HANDREIKING OPTIMALISATIEPLANNEN

Uitgebracht aan:	Deelnemende collectieven optimalisatieplannen
Uitgebracht door:	BoerenNatuur Bemuurde Weerd O.Z. 12 3514 AN Utrecht
In samenwerking met:	Aequator Groen & Ruimte bv Postbus 1171 3840 BD Harderwijk
Contactpersoon:	Evelien Verbij (06-52381887) Wouter Rozendaal (06-26518693)
Auteur(s):	Wouter Rozendaal Jelle Faber
Werkgroepleden:	Sanne Heijting (Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen) Maaïke Wagenaar (Agrarische Natuurvereniging Hollands Noorden) Ed de Meijer (Collectief De Groene Klaver) Harm Kossen (Natuurrijk Limburg)
Versie:	3.3
Datum:	14 februari 2018

INHOUDSOPGAVE

LEESWIJZER HANDREIKING	1
1 INLEIDING	2
1.1 Aanleiding en achtergrond	2
1.2 Doelstelling	2
1.3 Beoogde projectresultaten	3
2 WAT VERSTAAN WE ONDER OPTIMALISATIE?	4
2.1 Inleiding	4
2.2 Korte en lange termijn optimalisatie	4
2.3 Proces optimalisatie	5
2.4 Optimalisatie van kennis en motivatie	6
2.5 Optimalisatie inrichting en beheer	7
3 FACTOREN PER LEEFGEBIED	10
3.1 Kennis- en informatiebronnen	10
3.1.1 <i>Rapporten en documentatie</i>	10
3.1.2 <i>(Geo)data</i>	13
3.1.3 <i>Kennisgroepen en kennisdragers</i>	13
4 MAATREGELEN EN INVESTERINGEN	15
5 WERKWIJZE	18
5.1 Bepalen optimalisatiebehoefte	18
5.2 Format optimalisatieplan	19
5.3 Rekensheet	19
6 PLANNING, BUDGET EN DECLARATIES	21
6.1 Doorlooptijd project	21
6.2 Budget	21
6.1 Declaraties	21
7 GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN	23
BIJLAGE: FACTOREN PER LEEFGEBIED	24

LEESWIJZER HANDREIKING

Dit document bevat de handreiking voor agrarische collectieven voor het opstellen van een optimalisatieplan om een bijdrage te leveren aan levensvatbare populaties voor de doelsoorten van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De aanleiding en doelstelling voor dit project worden beschreven in hoofdstuk 1.

Onder optimalisatie kan veel worden verstaan. In dit project is de term breed opgepakt en uitgewerkt. Wat we onder optimalisatie verstaan in het kader van dit project is in hoofdstuk 2 uitgewerkt. In hoofdstuk 3 is een -niet uitputtende- lijst met kennisbronnen en kennisdragers opgenomen aangaande de omgevingsfactoren voor de vier leefgebieden. Op basis van deze bronnen zijn in de bijlage richtlijnen opgenomen voor de leefgebieden. Ook door de collectieven kan hier bij het uitwerken van de optimalisatieplannen een beroep op gedaan worden, al dan niet tegen betaling. Hoofdstuk 4 bevat een voorzet voor de mogelijke maatregelen en investeringen die ingezet kunnen worden om de optimalisatie uit te voeren. Hoofdstuk 5 start met een vragenlijst om te bepalen bij welke soort optimalisatie voor het collectief de belangrijkste opgave ligt. Het doorlopen van het schema is een goed begin voor het optimalisatieproces. Verder worden hier het bijbehorende format, de rekensheet en een aantal tips en aandachtspunten beschreven om het optimalisatieplan vorm te geven. Tot slot bevat hoofdstuk 6 de organisatorische zaken zoals doorlooptijd, budget en declaratiemogelijkheden.

Bij het ANLb zijn veel verschillende organisaties en personen betrokken. Zowel vanuit onderzoek, beleid als praktijk. Bij al deze betrokkenen is kennis aanwezig. Soms is deze kennis aanvullend aan elkaar, en ongetwijfeld ook wel eens tegenstrijdig. Niet alle kennis is voor iedereen bekend en / of beschikbaar. **Het gaat er in dit project niet om te bepalen wie er gelijk heeft, maar om op basis van de best beschikbare kennis en gedeelde inzichten te komen tot optimalisatieplannen.** Van belang is dat alle betrokkenen met elkaar invulling gaan geven aan het 'lerend beheren'. De informatie in deze handreiking is gebaseerd op de beschikbare kennis vanuit de wetenschap en de praktijk. Het is nadrukkelijk geen blauwdruk en bevat niet de enige kennis om te gebruiken bij het opstellen van het optimalisatieplan. Het is een handreiking, net zoals de beschikbaar gestelde kennis en tools zoals Beheer op Maat, om in de regio in gesprek te gaan met de gebiedspartners om tot het best passende optimalisatieplan te komen voor het eigen werkgebied.

Bij deze handreiking horen twee werkformats (format optimalisatieplan en rekensheet) die gebruikt dienen te worden voor het uitwerken van het optimalisatieplan. Met het gebruik van de formats is het mogelijk om de plannen op te tellen en op provinciaal en nationaal niveau iets te zeggen over de benodigde optimalisatie. Daarnaast is het mogelijk (delen van) de plannen te gebruiken als onderbouwing bij subsidieaanvragen.

Deze handreiking is opgesteld door Aequator Groen & Ruimte in opdracht van BoerenNatuur in nauwe samenwerking met een werkgroep met vertegenwoordigers uit diverse collectieven en van BoerenNatuur. Over de inhoud heeft afstemming plaatsgevonden met de provinciale werkgroep weide- en akkervogels en met deskundigen uit het OBN Deskundigenteam Cultuurlandschap. Vanuit drie regionale startbijeenkomsten met de collectieven is tevens input verkregen en verwerkt.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding en achtergrond

Het gaat niet goed met de biodiversiteit en landschappelijke kwaliteit in het agrarisch gebied. Op 25 juni 2015 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin de regering wordt gevraagd met landsdekkende voorstellen te komen voor de instandhouding en het herstel van de weidevogelpopulaties. Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) is omgevormd waarbij de focus nu ligt op agrarische collectieven en inzet op leefgebieden. In 2016 is dit in werking getreden. De agrarische collectieven zijn als subsidieontvangers verantwoordelijk voor de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. De collectieven hebben aangeboden om samen met andere partijen te komen tot verbeterplannen voor het optimaliseren van inrichting en beheer in hun gebieden. Alleen met een samenhangende aanpak van alle betrokkenen kan de daling van biodiversiteit stoppen.

De resultaten uit de ex ante evaluatie van het ANLb 2016 laten zien dat veel verbeteringen mogelijk zijn voor bijvoorbeeld de ruimtelijke ligging van het beheer. Door het verbeteren van de inrichting en het beheer zou volgens de studie weidevogelscenario's bijvoorbeeld het aantal gruttobroedparen stijgen. Voor andere boerenlandvogels en doelsoorten in het boerenland geldt eveneens dat maatwerk nodig is en de beheerde oppervlaktes nog zeer bescheiden zijn. Dit biedt veel kansen voor uitbreiding en/of verzwaring van beheer.

Daarnaast is het ook belangrijk om de uitvoering van het beheer door de deelnemers beter op orde te krijgen. Door deelnemers zelf te laten weten wat ze doen en hoe ze het beheer optimaal uitvoeren als onderdeel van lerend beheer, kan ook in de uitvoering meer winst gehaald worden.

Om tot het beoogde doel van het nieuwe stelsel te komen, namelijk de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten, is een optimalisatieslag gewenst. Hoe deze slag er uit ziet verschilt per gebied en kan variëren van het aanpassen van de inrichting en/of het beheer, waaronder afspraken met gebiedspartijen over behoud van openheid, passend waterpeil, beperken van verstoringbronnen of afstemming van beheer, tot wijzigingen in knellende regelgeving. Ook dient het aspect predatie aandacht.

Om hier zicht op te krijgen is het nodig om de benodigde optimalisatie in beeld te brengen, te kwantificeren en te beleggen bij de verantwoordelijke of meest aangewezen partij(en) in de uitvoeringsketen zoals provincie, collectief, waterschap, TBO, etc.

1.2 Doelstelling

De doelstelling van het opstellen van de plannen door collectieven is:

- het samen met de provincie, ieder vanuit haar eigen verantwoordelijkheid, opstarten van een proces van optimalisatie van samenwerking tussen gebiedspartners bij de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer;
- verhoging van motivatie en kennis bij betrokkenen binnen de collectieven;
- het verkrijgen van inzicht in en het kwantificeren van de benodigde investeringen in inrichting en aanvullende beheermaatregelen ten behoeve van herstel en groei van aantallen boerenlandsoorten per collectief op basis van een gebiedsanalyse inclusief een inschatting van de benodigde financiering.

Concreet omvat dit antwoorden op onderstaande vragen:

4. Welke kansen en uitdagingen liggen er in het werkgebied van het collectief (en waar mogelijk daarbuiten) ten behoeve van herstel en groei van het aantal van boerenlandsoorten?
5. Welke kansen en uitdagingen liggen er bij de implementatie en uitvoering van inrichtings- en beheermaatregelen en wat is er voor nodig om deze op te lossen?
6. Welke behoeften ten aanzien van kennis en motivaties liggen er bij collectieven en deelnemers om de inrichting, ruimtelijke verdeling van het beheer en uitvoering van het beheer optimaal aan te laten sluiten bij de eisen die doelsoorten stellen aan hun leefgebied?
7. Welke aanvullende *inrichtings*maatregelen zijn nodig en toepasbaar voor optimalisatie van de leefomgeving voor de doelsoorten in de leefgebieden en agrarische praktijk?
8. Welke aanvullende *beheer*maatregelen en / of hectares of beheerwijzigingen zijn nodig en toepasbaar voor optimalisatie van de leefomgeving voor de doelsoorten in de leefgebieden en agrarische praktijk?

1.3 Beoogde projectresultaten

5. Een in samenwerking met de provincie –ieder vanuit haar eigen rol- opgestart optimalisatieproces in de regio met betrokkenheid van relevante organisaties als waterschap, terreinbeherende organisaties, gemeenten, soortenorganisaties, etc.
6. Gemotiveerde (aspirant) deelnemers (en gebiedspartners) voor het (mede) mogelijk maken van de benodigde optimalisatieslagen.
7. Per leefgebied de gekwantificeerde optimalisatieopgave voor proces, kennis en motivatie, inrichting en beheer voor de korte en voor de lange termijn.
8. Een landelijk beeld van de benodigde inspanning en investeringen voor het realiseren van herstel en groei van aantallen van boerenlandsoorten.

2 WAT VERSTAAN WE ONDER OPTIMALISATIE?

2.1 Inleiding

Optimalisatie kent meerdere vormen. Op het eerste gezicht lijkt het vooral te gaan over **optimaliseren van inrichting en beheer**, het ecologisch optimaal inrichten en beheren van agrarische percelen voor de doelsoorten. Om tot succesvol agrarisch natuur- en landschapsbeheer te komen is echter meer nodig. Zo is samenwerking met en tussen relevante gebiedspartijen randvoorwaardelijk. Ook hierin valt nog te optimaliseren. We spreken dan naast een optimalisatieplan ook van een **optimalisatieproces**. De derde vorm van optimalisatie is **optimalisatie van kennis en motivatie**. Dit betreft het verbeteren van het kennisniveau binnen collectieven van inrichtings- en beheermaatregelen benodigd voor het herstel en de groei van de aantallen van de boerenlandsoorten en het vergroten van motivatie om deze uit te voeren bij deelnemers.

De optimalisatieopgave kan per collectief, leefgebied of deelgebied verschillen. Het is van belang na te denken welk soort optimalisatie waar nodig is. In dit hoofdstuk worden de verschillende soorten optimalisaties toegelicht. In hoofdstuk 5 is een [vragenlijst](#) opgenomen om te bepalen bij welk soort optimalisatie voor het collectief de belangrijkste opgave ligt.

Vanuit de regio's kunnen mogelijk niet alle optimalisatieslagen gerealiseerd worden bijvoorbeeld door onvoldoende financiële middelen en beheervergoedingen om met volle productie te kunnen concurreren. Dan moet op dat niveau de optimalisatie gerealiseerd worden. Wel kunnen vanuit de optimalisatieplannen deze factoren geagendeerd worden. Ook zal niet voor alle benodigde optimalisaties de eerste verantwoordelijkheid bij het collectief liggen. Ook gebiedspartners zoals provincies (vanuit hun regierol in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer) of terreinbeheerders zullen verantwoordelijk zijn voor een deel van de benoemde optimalisaties. Benoem daarom alle benodigde optimalisaties in het plan en de verantwoordelijkheden, maar werk alleen die optimalisaties uit die onder de verantwoordelijkheid van het collectief vallen. Zo kom je in het optimalisatieplan tot een overzicht van alles wat gedaan moet worden, en een eigen agenda voor het collectief.

2.2 Korte en lange termijn optimalisatie

Afhankelijk van de stand van zaken in het optimalisatieproces (zie paragraaf 2.3) of de bandbreedte en reikwijdte van het huidige ANLb 2016 stelsel zullen een aantal optimalisatieslagen al binnen de huidige beheerperiode (2016 – 2021) gerealiseerd kunnen worden. Een aantal zal mogelijk ook, om diverse redenen, pas op de langere termijn in een volgende beheerperiode (2022 – 2027) gerealiseerd kunnen worden. Om reële plannen te maken en reële verwachtingen te scheppen is het goed om in het optimalisatieplan onderscheid te maken tussen korte en lange termijn optimalisatie.

- Korte termijn: Op korte termijn te realiseren, kennis beschikbaar te maken, obstakelvrij en met instemming en medewerking van relevante gebiedspartners.
- Lange termijn: Lange termijn optimalisatieopgave, met nog te overwinnen obstakels en/of te verwerven medewerking / instemming van relevante gebiedspartners, nog te verkrijgen kennis of maatregelen die in het huidige ANLb om diverse redenen (subsidiabel / financieel) nog niet mogelijk zijn.

2.3 Proces optimalisatie

Om echt tot optimalisatie te komen is het van belang om het doel – de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten op nationaal niveau – centraal te stellen en dat iedereen daar vanuit zijn/haar eigen rol een bijdrage aan levert. Commitment over de te nemen inrichtings- en beheermaatregelen is nodig en de bereidheid van alle partijen om alle inzet te plegen die nodig is om dit te realiseren. De successen zijn afhankelijk van de samenwerking tussen collectieven, boeren, provincie, terreinbeheerders, andere terreineigenaren, waterschappen, gemeenten, maatschappelijke organisaties, vrijwilligers, etc. Deze organisaties kunnen, vanuit hun vaak bredere takenpakket, een visie of ambities hebben of bevoegd gezag zijn over regelgeving die mogelijk conflicteert met het soortenbeheer van het ANLb. Voorbeelden zijn:

- het niet kunnen verkrijgen van een vergunning om een boom te mogen kappen in een open weidevogelgebied (versturende element voor openheid);
- het niet kunnen realiseren van een hoger waterpeil bij het waterschap i.v.m. een peilbesluit voor een grotere polder;
- het conflicteren van natuurdoelen tussen het agrarisch cultuurlandschap en naastgelegen reservaatgebieden;
- het niet voldoende afstemmen van beheer tussen collectieven (boeren), waterschappen en gemeenten;
- het conflicteren van ecologische doelen en waterkwaliteitsdoelen;
- etc.

Provincies zijn de eerstverantwoordelijke voor een goed functionerend gebiedsproces. Om dit onderdeel te laten slagen is daarom commitment en een stevige inbreng van capaciteit van provincies in het optimalisatieproces nodig. **Het optimalisatieproces is dus niet alleen iets van collectieven, maar juist ook van provincies.**

Het optimalisatieproces kent geen tastbare resultaten in de zin van inrichtings- of beheermaatregelen, maar schept **de condities waarbinnen al het mogelijke gedaan kan worden voor de instandhouding van boerenlandsoorten.** Het proces is geslaagd wanneer partijen elkaar kunnen en mogen aanspreken op wederzijdse verantwoordelijkheden, dit ook daadwerkelijk doen en hier ook op gehandeld wordt. Het proces is daarmee continue. **Het opstellen van optimalisatieplannen is daarmee ook eerder een startpunt voor of moment om een verdere impuls te geven aan de gebiedssamenwerking.** Het optimalisatieplan zal dan ook een momentopname zijn en opgesteld zijn op basis van de inzet en beschikbare kennis tijdens het project. Dit onderschrijft de noodzaak voor een continuering van het optimalisatieproces, ook na het project.

Mogelijke stappen en tips om te komen tot een optimaal proces zijn:

- **Betrek vanaf de start de gebiedspartners bij het opstellen van het optimalisatieplan.**
- Stel samen met de TBO's de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor soorten vast.
- Samen monitoren met TBO's
- Betrek de Wild Beheer Eenheid, onder andere bij het onderwerp predatie.
- Stimuleer dat ANLb onderdeel wordt van de omgevingsvisie van een gemeente.
- Het is nuttig als vertegenwoordigers van collectief en provincie gezamenlijk in gesprek gaan met bijv. de gemeente (samen op pad, ook in het veld).
- Zet de provincie in haar rol als procesregisseur en stimuleer dit.
- Maak gebruik van de landelijke impuls in dit project om beter in gesprek met partijen te komen.
- Leg in het optimalisatieplan alles vast wat nodig is in je gebied en wie daar verantwoordelijk voor is. Dan weet je wat je zelf moet doen en wat bij een ander ligt.
- Huur een deskundige in om je opgave voor proces helder te krijgen en op te lossen.

2.4 Optimalisatie van kennis en motivatie

Effectief agrarisch natuur- en landschapsbeheer kan niet zonder gemotiveerde deelnemers. Wanneer een boer weet waarom hij / zij iets doet (of juist niet doet) en hier de effecten (bijv. meer boerenlandvogels en een hoger broedsucces) van beleeft raakt hij gemotiveerd. Naast een (minimaal) kosten-dekkende beheervergoeding zijn **kennis en motivatie onder deelnemers belangrijke randvoorwaarden voor succesvol agrarisch natuur- en landschapsbeheer** en daarmee de duurzame instandhouding van boerenlandsoorten.

Het gaat daarbij zowel om stelsel kennis (hoe werkt het ANLb2016 en welke flexibiliteit is mogelijk) als ecologische kennis. De ecologische kennis is niet voor alle leefgebieden volledig, er zijn kennishiaten. In hoofdstuk 3 en de bijlage is per leefgebied een overzicht gegeven van bepalende factoren voor de instandhouding van boerenlandsoorten op basis van beschikbare kennis. Daarbij zijn verwijzingen gemaakt naar verschillende kennisbronnen. Deze kennis kan gezien worden als vertrekpunt om een gezamenlijke uitgangspunten voor effectieve inrichting en beheer te ontwikkelen met de gebiedspartners.

De verantwoordelijkheid ten aanzien van het op niveau zijn van de kennis binnen de keten beperkt zich voor het collectief tot haar medewerkers en beheerders. In het optimalisatieproces en -plan kunnen de kennisbehoeften in de gehele keten in beeld gebracht worden. Alleen de kennisbehoeften die onder de verantwoordelijkheid van het collectief vallen, worden verder uitgewerkt.

Een ander aspect is de motivatie van boeren en hun adviseurs, de zogenaamde erfbetreders. Om agrarisch natuurbeheer in te passen in de bedrijfsvoering zullen naast het inbrengen van de nodige kennis, vooroordelen of negatieve beelden weggenomen moeten worden. Motivaties waarom boeren niet mee zouden willen doen kunnen worden omgebogen in redenen waarom ze wel mee willen doen, gebaseerd op een goede aansprekende onderbouwing en kennis.

Betrokken vrijwilligers zijn daarnaast bepalend voor agrarisch natuurbeheer. Het is van groot belang te weten wat de motivatie is van vrijwilligers en hoe je dit vasthoudt en uitbreidt.

Op korte termijn kan met aanwezige en bekende kennis en bekende motivaties het optimalisatieproces gevoed worden door:

- Benoemen van kennisbehoefte bij:
 - collectieven (**inclusief uitwerking hoe deze in te vullen**)
 - beheerders (**inclusief uitwerking hoe deze in te vullen**)
 - beleidsmakers
 - (gebieds)partners in de uitvoering
 - vrijwilligers
 - en anderen....
- Uitdragen van motivaties en wegnemen vooroordelen voor deelname aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer aan boeren en hun adviseurs.

Op lange termijn is mogelijk meer kennis of onderbouwing van motivaties nodig of is een extra communicatie of kennisdelingsslag nodig. Deze kunnen deel uitmaken van het optimalisatieplan voor de lange termijn en kunnen mogelijk centraal (in projectverband) worden opgepakt. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

Openstaande kennisvragen gericht op:

- Bepalende factoren voor inrichting en beheer van een leefgebied.
- Motivaties van boeren en erfbetreders om niet voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer te kiezen.
- Bedrijfseconomische onderbouwing van inpasbaarheid agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de bedrijfsvoering.

Aandachtspunten voor het uitwerken van de optimalisatieopgave voor kennis en motivatie binnen het collectief zijn onder andere:

- Focus op aansprekende doelsoorten.
- Wanneer boeren goede voorbeelden bij elkaar zien in het veld krijgen ze gezamenlijk verantwoordelijkheid voor een gebied en motiveren ze elkaar.
- Benutten van boeren uit het eigen bestuur. Zij brengen een groot netwerk mee en kunnen collega boeren motiveren.
- De boer wil zelf kennis hebben om te beheren (eigenaarschap).
- De ruimte die het voor- en achterdeurprincipe binnen het ANLb biedt kan beter benut worden om effectiever beheer uit te voeren.
- Noem de beheervergoeding geen subsidie. Positioneer ANLb als agrarisch product in plaats van subsidie. Je krijgt een vergoeding om iets te realiseren. Daarmee ga je met elkaar aan de slag. Een deelnemer moet nieuwsgierig zijn of het werkt. Er is ruimte voor maatwerk.
- Rapporten worden niet gelezen. A4-tjes zijn vaak weinig genuanceerd. In gesprek zijn met elkaar (praktijk, beleid en onderzoek) helpt.
- Niet wiel steeds opnieuw uitvinden (soms wel voor regionale verschillen).
- Zorg voor ontsluiting van kennis voor alle leefgebieden (en soorten). Wissel kennis uit zodat er gemeenschappelijke kennis ontstaat.
- Zet in op jonge generatie boeren. Landbouwopleidingen moeten ook aanhaken.
- Het is nuttig een onafhankelijk ecooloog in te zetten om plannen of beheerstrategie te toetsen.

(Voorbeeld rapport over motivatie zie [bron 9](#))

(Informatie over het voordeur/achterdeurprincipe in het stelsel ANLb is [hier](#) te downloaden)

2.5 Optimalisatie inrichting en beheer

Voor de optimalisatie van inrichting en beheer is het van belang zicht te hebben op de bepalende factoren per leefgebied. Dit is samen met gebiedskennis de belangrijkste basis om de optimalisatieopgave voor inrichting en beheer te benoemen. Voor de optimalisatie van inrichting en beheer onderscheiden Melman et al. 2017 de volgende factoren:

1. Omvang beheergebied
2. Ligging beheer
3. Samenhang
4. Verweving

Ad 1: Omvang beheergebied. (Hebben de beheerde percelen voldoende 'body' om voor de doelsoorten tot geschikt habitat te leiden?)

Volgens Teunissen et al. 2012 moet een gebied/populatie dat bestemd is voor duurzame instandhouding een zodanige omvang hebben dat de populatie, zelfs in geïsoleerde toestand waarin er geen immigratie is en wel verlies door emigratie, niet door toevallige fluctuaties in het populatieniveau kan uitsterven.

Ad 2: Ligging beheer. (Zijn de beheerde percelen gelegen in kansrijke gebieden?)

De factor ligging beheer kan gesplitst worden in:

- Aanwezigheid van doelsoorten (Komen de relevante soorten voor?).
Of de aanwezigheid van doelsoorten randvoorwaardelijk is om doeltreffend beheer te voeren hangt af van de doelsoort zelf. Voor sommige doelsoorten is het habitat meer 'maakbaar' dan voor andere. Om de aanwezigheid van soorten te bepalen kunnen diverse bronnen, bijvoorbeeld de beleids- en beheermonitoringsgegevens benut worden. Ook kunnen de q-35 kaarten (kaarten die als kansrijk voor de betreffende soortgroep worden beschouwd) van Wageningen Environmental Research (WenR) en SOVON worden gebruikt (ten tijde van schrijven van deze handreiking is nog onbekend wanneer deze beschikbaar komen).
Van belang is om in het proces in de regio vooraf te bespreken welke data wordt gebruikt, zodat overeenstemming bestaat in het gebied over de aanwezigheid van soorten. Ook de minimumpopulatie die nodig is om het beheer effectief te laten zijn voor duurzame instandhouding verschilt per doelsoort. Provincies hebben hiervoor vaak richtlijnen opgenomen als instapeisen in hun natuurbeheerplannen.
- Geschikt habitat (Zijn de habitatkenmerken in het beheerde gebied geschikt voor het voorkomen van de doelsoorten?).
Een soort stelt eisen aan zijn omgeving ten aanzien van inrichting en gebruik. In Melman et al. 2016 worden habitatkenmerken in algemene zin benoemd voor alle leefgebieden. Dit zijn:
 - Landgebruik
 - Bodem
 - Grondwaterstand/drooglegging
 - Singels en heggen
 - Zichtbare openheid
 - Boom dichtheid (n/100 ha)
 - Afstand tot bosrand (m)
 - Bos: kiemperiode
 - Boomsoort
 - Heidevergrassing
 - Agrarisch gebruik
 - Watertype
 - Oppervlakte open water
 - Afstand poel – opgaande begroeiing
 - Afstand tussen kleinere wateren

Per leefgebied en op een nog specifiekere niveau, per soort, verschilt de voorkeur voor een habitatkenmerk. Op basis van de soortspecifieke eisen worden door WenR/SOVON (habitatgeschiktheidskaarten opgesteld voor de meeste doelsoorten van het ANLb. Ten tijde van schrijven is nog onbekend wanneer deze beschikbaar komen.

Het is mogelijk dat binnen de kaders van het huidige ANLb, zowel technisch (subsidiabel – is het mogelijk binnen de koppeltabel) als financieel (is er voldoende budget voor) het niet mogelijk is te voldoen aan de habitatkenmerken. Wanneer collectieven wel mogelijkheden zien om inrichtings- en beheermaatregelen die nu niet mogelijk zijn in te passen bij deelnemers kunnen deze als optimalisatie voor de lange termijn worden opgenomen.

Ad 3: Samenhang. (Is er voldoende onderlinge verbinding (ruimtelijke concentratie in het landschap), zodat er voldoende leefruimte is voor een populatie?)

Alle functies (broedgebied, foerageergebied, rustgebied) moeten in een leefgebied binnen bereikbare afstanden en in de juiste ruimtelijke verdeling en omvang beschikbaar zijn. De eisen verschillen per soort. Voor veel soorten is nog niet bekend welke eisen zij stellen.

Ad 4: Verweving. (Is het beheer van verschillende leefgebieden zodanig, dat ze elkaar onderling kunnen versterken?)

In Melman et. al. 2017 staat dat het tot op zekere hoogte gewenst is, het leefgebied open grasland te combineren met het leefgebied natte dooradering en het leefgebied open akker met droge dooradering. Akkersoorten die opgaande begroeiing nodig hebben profiteren hier bijvoorbeeld van. Verder kan ook natte dooradering een verrijking zijn van een open akkerbouwlandschap.

In hoofdstuk 3 en de bijlage komt deze onderverdeling terug (omvang beheergebied, ligging beheer, samenhang, verweving).

Aandachtspunten voor het uitwerken van de optimalisatieopgave voor inrichting en beheer zijn onder andere:

- Focus op een deel van de doelsoorten, maak hier een bewuste keuze in.
- Kijk voor gebieden om beheer uit te breiden op plekken waar het goed gaat, ook gebieden die nu nog niet voldoen aan de instapeisen uit het Natuurbeheerplan of eisen die gesteld worden aan kerngebieden.
- Bepaal samen met de provincie wat goede monitoringsgegevens zijn. Onzekerheid over wat goede gegevens zijn is onwenselijk.
- Beoordeel je eigen weidevogelgebied om te bepalen of het zwaar beheer op de goede plek ligt (ex ante evaluatie).
- Je kan niet overal monitoren. De lege plekken vul je in met expert judgement, bijvoorbeeld een kenniskring met een (regionale) ecooloog, provincie en collectief.

3 FACTOREN PER LEEFGEBIED

Aangezien veel factoren en eisen aan habitatkenmerken soortspecifiek zijn, is het niet per leefgebied per habitatkenmerk mogelijk in detail kengetallen te benoemen voor deze habitatkenmerken. In bijlage 1 zijn daarom per leefgebied richtlijnen meegegeven voor de factoren en habitatkenmerken die voor het hele leefgebied en de meeste doelsoorten voor het betreffende leefgebied relevant zijn. De informatie in bijlage 8 kan als vertrekpunt gehanteerd worden. In de tekst zijn links naar externe kennisbronnen opgenomen over meer soort- of habitatspecifieke informatie zoals leefgebiedenbeschrijvingen en soortenfiches (bron 3 en 4) die als achtergrondkennis gebruikt kan worden. In [paragraaf 3.1](#) is een verzameloverzicht met kennisbronnen opgenomen. Het is aan collectieven zelf om te bepalen op welke manier hier gebruik van gemaakt wordt.

3.1 Kennis- en informatiebronnen

Op leefgebiedniveau is beperkte kennis voorhanden. Voor het opstellen van de algemene richtlijnen in bijlage 1 is gebruik gemaakt van een beperkt aantal bronnen en in het bijzonder van de [leefgebiedenbeschrijvingen](#) welke bij de implementatie van het ANLb zijn opgesteld mede als belangrijke informatiebron voor agrarische collectieven bij het opstellen van hun gebiedsaanvraag.

De beschikbaarheid van relevante kennis verschilt sterk per leefgebied. Wanneer kennis beschikbaar is, is het vaak gebiedsspecifieke kennis of kennis over specifieke soorten. De kennis is daarmee vaak niet algemeen en breed toepasbaar. Het is van belang om samen met gebiedspartners overeenstemming te hebben over welke kennis gehanteerd wordt bij het uitwerken van het optimalisatieplan.

Onderdeel van eventuele subsidieaanvragen zal naar verwachting een goede (ecologische) onderbouwing zijn. Hiervoor kunnen de optimalisatieplannen de basis vormen. Daarvoor is het van belang dat **aantoonbaar gemaakt wordt waarom welke kennis en/of externe expertise is toegepast bij het uitwerken van het optimalisatieplan.**

3.1.1 Rapporten en documentatie

Algemeen

1. Formats en handreikingen vanuit het ANLb:
<http://scan-collectieven.nl/document/producten-ecologische-en-financi%C3%A4le-toets>
<http://scan-collectieven.nl/document/producten-beheerstrategie-en-beheerplan>
http://scan-collectieven.nl/system/files/documenten/2_2014-12-19_toelichting_flexibiliteit_van_het_beheer_0.pdf
 Informatie vanuit SCAN over ecologische en financiële toets, beheerstrategie, beheerplan, gebiedsaanvraag, flexibiliteit van voorkeur/achterdeurprincipe.
2. <https://www.bij12.nl/assets/2017-07-04-Format-input-jaarlijks-voortgangsgesprek-collectieven-provincies-def.pdf>. Format voor het goede gesprek.

Alle leefgebieden

3. Nieuw stelsel agrarisch natuurbeheer, criteria voor leefgebieden en beheertypen, Melman et al., Alterra, 2585, december 2014. <http://edepot.wur.nl/328376>. Hier zijn de leefgebieden- en beheertypenbeschrijvingen uitgebreid in opgenomen.

4. Soortenfiches, <https://www.bij12.nl/assets/FichesANLb2016november2014defm.pdf>
5. Ex-ante evaluatie provinciale natuurbeheerplannen, Alterra, 2633, april 2015.
<http://edepot.wur.nl/338472>. De provinciale natuurbeheerplannen zijn beoordeeld ten aanzien van ANLb doelsoorten en geschiktheid van habitat, o.a. q30 gebieden komen aan bod.
6. Ex-ante-evaluatie ANLb 2016 voor lerend beheer, WenR, 2752, oktober 2016.
<http://edepot.wur.nl/392331>. Dit is een studie naar de ligging van de kerngebieden van doelsoorten ten opzichte van de ANLb gebieden. Ook de term Q35 wordt hier behandeld. Uitspraken zijn landsdekkend gedaan.

Open grasland

7. Teunissen, W.A., A.G.M. Schotman, L.W. Bruinzeel, H. ten Holt, E.O. Oosterveld, H. H. Sierdsema, E. Wymenga en Th.C.P. Melman, 2012. Op naar kerngebieden voor weidevogels in Nederland. Werkdocument met randvoorwaarden en handreiking. Wageningen, Alterra, Sovon, Altenburg & Wymenga. Alterra-rapport 2344. https://www.bureauzet.nl/wp-content/uploads/2011/06/DG_Agro_B533231_Weidevogel-rapport-LR.pdf. Een methode is uitgewerkt om kerngebieden te identificeren voor weidevogels.
8. RUG:
<https://www.rug.nl/research/portal/publications/search.html?search=Piersma&uri=&affiliationStatus=current&journalName=&organisationName=&organisations=&type=+&language=+&publicationYears-From=&publicationYearsTo=&publicationstatus=&publicationcategory=&documents=+&openAccessPermissionStatus=&peerreview>. Allerlei specifieke publicaties over weidevogels en trekroutes, vanuit de vakgroep van T. Piersma.
9. Rapportenarchief van Altenburg & Wymenga,
<http://www.altwym.nl/nl.php/docs/aw-rapporten/>. Allerlei rapporten over weidevogel trends, e.d. waaronder motivering bij boeren http://www.altwym.nl/uploads/file/548_1444910332.pdf
10. Kennissysteem agrarisch natuurbeheer, ondersteuning voor lerend beheer in agrarisch natuurbeheer, Alterra, 2702, februari 2016. <http://edepot.wur.nl/373543>. Hierin staat uitleg over kerngebieden beschreven, en aanvullingen voor BOM en de soortenfiches.
11. [Werkzaamheden weidevogelonderzoek BO 2008](#). Voortgangsrapportage Beheer op Maat.
12. [Weidevogels in een veranderend landschap - meer kleur in het grasland \(e-book\)](#). 2016. Praktisch handboek voor een goed en effectief weidevogelbeheer.
13. [Factsheets Vogelbescherming Weidevogels](#). Beknopte informatie over weidevogelecologie, bemesting, vernatting, graslandbeheer, maaien, beweiden en soort informatie voor enkele weidevogels.
14. [Ecologie van weidevogels: Kennisbundeling voor bescherming en beheer](#). Altenburg & Wymenga 2014. Bundeling kennis over weidevogels en beheer.
15. http://www.altwym.nl/uploads/file/476_1359726878.pdf. Artikel in Landschap 29(4) (2012) aan gaande keuzes voor kerngebieden voor weidevogels.
16. http://www.altwym.nl/uploads/file/530_1427200840.pdf. (2015) Studie over het vergroten van het broedsucces voor scholekster.
17. http://www.altwym.nl/uploads/file/575_1463746033.pdf. Evaluatie agrarisch weidevogelbeheer in Friesland (2015) met aanbevelingen voor verbetering.
18. <http://www.gebiedscollectiefnot.nl/files/Factsheet%20weidevogels%20en%20later%20maaien.pdf>. Factsheet Vogelbescherming, weidevogel en uitgesteld maaien.

19. <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/6b4859e9-8ea1-44c0-8727-e250037fd101.pdf> Factsheet Vogelbescherming, bemesting en bodemkwaliteit.
20. <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/43932611-aec2-40fa-bdf2-8efc51ad66fd.pdf> Factsheet Vogelbescherming, kruidenrijk grasland.
21. http://collectiefrivierenland.nl/wp-content/uploads/2017/05/Flyer-Rivierenland_Red-kuikens_spread.pdf. Factsheet collectief Rivierenland, over last minute beheer met beheervergoedingen.
22. <http://www.collectiefnoordwestoverijssel.nl/wp-content/uploads/2018/01/Predatie-en-predatoren-bij-weidevogels-Noordwest-Overijssel.pdf> (2017) Onderzoek naar predatie bij weidevogels Noordwest Overijssel.

Open akker

23. [Factsheets Vogelbescherming Akkervogels](#)
24. [Analyse effectiviteit van het akkervogelbeheer in provincie Groningen](#). (2014) Werkgroep Grauwe Kiekendief. Studie van het effect van diverse habitatkernmerken (ook gewassen) op diverse akkervogels.
25. http://werkgroepgrauwekiekendief.nl/pdf/Eindrapport_MAS_2013_Drenthe.pdf. Evaluatierapport meetnet agrarische soorten in collectieve beheergebieden in Drenthe in 2013.
26. Werkgroep Grauwe Kiekendief.
<http://werkgroepgrauwekiekendief.nl/index.php?id=144&action=publicaties>. Rapporten over studies naar akkervogels.
27. <https://www.vogelbescherming.nl/ontdek-vogels/kennis-over-vogels/vogelgids/vogel/patrijs>. Informatie over leefgebied en bescherming van de patrijs.
28. <https://www.vogelbescherming.nl/actueel/bericht/patrijzenstrijders-in-de-prijzen>. Informatie over project PARTRIDGE, contactinformatie voor WBE Aalten, en vogelwerkgroep Zuidoost Achterhoek, Brabants Landschap.
29. <https://www.vogelbescherming.nl/bescherming/wat-wij-doen/op-het-platteland/akkervogels/partridge/voorbeeldgebied-zeeland>. Informatie over project PARTRIDGE, contactinformatie Stichting Landschapsbeheer Zeeland, Zeeuws Landschap.
30. OBN, Sovon, Altenburg & Wymenga, WUR, Gebiedskenmerken van goede gebieden in open akkerland en droge dooradering, 2017-2018 (concept, presentatie 15 november 2017). Deze studie omvat een uitgebreide landsdekkende analyse van gebiedskenmerken, om te bepalen of er relaties zijn met gebiedskenmerken en hogere aantallen aan doelsoorten.
31. <http://www.brabantslandschap.nl/actueel/nieuws/keverbanken-meer-insecten/>

Droge dooradering

32. Ernst Oosterveld (Altenburg & Wymenga): Praktijk ervaringen in Friese Wouden met het beheer in droge dooradering.
33. OBN, Sovon, Altenburg & Wymenga, WUR, Gebiedskenmerken van goede gebieden in open akkerland en droge dooradering, 2017-2018 (concept, presentatie 15 november 2017). Deze studie omvat een uitgebreide landsdekkende analyse van gebiedskenmerken, om te bepalen of er relaties zijn met gebiedskenmerken en hogere aantallen aan doelsoorten.

Natte dooradering

34. http://www.ravon.nl/Portals/0/PDFx/RAVON54_artikel1.pdf. In deze studie is het effect van waterpeil op grote modderkruiper onderzocht.

35. <http://www.ravon.nl/Portals/0/PDFx/Bosman%20et%20al.%202015.%20De%20Knoflookpad%20in%20Nederland%20ondergang%20of%20slechts%20een%20bottleneck.pdf>. In deze studie zijn habitat-kernmerken voor de knoflookpad beschreven.
36. <http://www.ravon.nl/Portals/0/Tijdschrift/RAVON60.pdf>. Studie over het beheer van het landhabitat van boomkikker.

3.1.2 (Geo)data

Over de beschikbaarheid van data en kaartmateriaal vindt ten tijde van schrijven nog overleg plaats.

Naast literatuur is ook (geo)data een belangrijke bron ter ondersteuning van het optimalisatieproces. Hierbij kan gedacht worden aan:

- Beheermonitoringsgegevens (via SCANICT).
- Beleidsmonitoringsgegevens (via provincies).
- Beheerkaarten (van het collectief).
- Informatiesysteem Beheer op Maat (WenR). Alle collectieven hebben inloggegevens voor Beheer op Maat waarmee ze voor hun eigen werkgebied gebruik kunnen maken van het systeem.
- Q35 kaarten (WenR). Er wordt gewerkt aan de beschikbaarheid van q35 kaarten toepasbaar op het schaalniveau van collectieven voor alle 4 de leefgebieden. Op deze kaarten is het kleinste mogelijke areaal weergegeven waar 35% van de populatie zich bevindt. Anders gezegd, het is het gebied met de hoogste dichtheid van doelsoorten, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt.
- Habitatgeschiktheidskaarten. Op basis van de soortspecifieke eisen worden door WenR/SOVON habitatgeschiktheidskaarten opgesteld voor de meeste doelsoorten van het ANLb.

Ten tijde van schrijven is nog niet exact bekend wanneer de Q35 en habitatgeschiktheidskaarten beschikbaar komen. Ook vindt nog overleg plaats over de beschikbaarheid van een helpdeskfunctie bij Beheer op Maat. Zodra hierover meer bekend is zal hierover een aanvulling op deze handreiking gedaan worden.

3.1.3 Kennisgroepen en kennisdragers

Kennis kan gehaald worden bij allerlei partijen en overleggroepen. Hieronder wordt een – niet uitputtende – lijst weergegeven van kennisgroepen en kennisdragers. Niet met alle genoemde organisaties / personen heeft hierover afstemming plaatsgevonden. Collectieven kunnen zelf naar eigen inzicht contact opnemen met de deskundigen / kennisgroepen.

- Agrarische collectieven
- Provincies
- WenR. Contactpersoon Dick Melman
- RUG. Vakgroep T. Piersma
- Vogelbescherming
- RAVON. Contactpersonen R. ter Harmsel, T. Schippers, R. Zollinger.
- SOVON - Wolf Teunissen
- Werkgroep Grauwe Kiekendief
- TBO's (Natuurmonumenten, SBB, Landschappen, FPG)
- Faunabeheereenheid en wildbeheereenheid
- Organisaties van Weidevogelboeren, zoals Red de rijke weide
- Veldwerkplaatsen VBNE
- Slimmevogels.nl

Kennisvragen kunnen ook gedeeld worden binnen de kenniskringen per leefgebied die BoerenNatuur onlangs heeft opgestart. Binnen deze kenniskringen kunnen in groepsverband vragen besproken worden of ervaringen gedeeld worden. Indien het hiervoor zinvol is externe deskundigheid in te schakelen dan kan dit gefaciliteerd worden door BoerenNatuur. BoerenNatuur zal hierin ook actief een rol gaan spelen. Contactpersonen voor de kenniskringen binnen BoerenNatuur zijn:

Open grasland: Ellen Gebben (tijdelijk) egebben@aequator.nl / 06-26544528

Open akker: Willemien Geertsema wgeertsema@boerennatuur.nl / 06-24710453

Droge en Natte dooradering: José van Miltenburg (tijdelijk) info@josevanmiltenburg.nl / 06-47452979

4 MAATREGELEN EN INVESTERINGEN

Onderstaand is een lijst van mogelijke maatregelen en investeringen opgenomen, afkomstig van de collectieven welke mogelijk opgenomen kunnen worden in de optimalisatieplannen. Het is niet per definitie zo dat alle maatregelen effectief zullen zijn in alle situaties. Het kan zelfs zo zijn dat maatregelen voor de ene soort positieve effecten hebben en voor andere negatieve. Het is daarom van belang eerst te benoemen en onderbouwen welke optimalisaties nodig zijn voor de doelsoorten voor het eigen gebied en daar de juiste maatregelen bij te benoemen. Onderstaande opsomming is een lijst met suggesties en is niet uitputtend.

Proces:

- Bijeenkomst gebiedspartners.
- Data uitwisseling met TBO.
- Voorbeeld: Collectief Eemland, Van Groene Waarde en Natuurmonumenten geven samen 1 cursus. Vogelbescherming pakt met Van Hall kennisvragen op die ontstaan.
- Aansluiten bij andere natuurverenigingen zoals STONE.
- Kaart met ANLb beheer uitwisselen met andere beherende organisaties zoals TBO's, gemeenten, waterschappen.

Motivatatie en kennis:

- Informerende en motiverende lezing van een kennisdrager.
- Aansluiten bij andere biodiversiteits- en soortenprojecten.
- BoM gesprekken met deelnemers.
- Deelnemerbegeleiding vanuit het collectief, bijvoorbeeld door:
 - uitwisseling in het veld (eind mei begin juni)
 - kwaliteitsschouw
 - huiskamerbijeenkomsten
 - etc.
- Kenniskringen, collectieven onderling kennis delen (wellicht samenkomst gebiedscoördinatoren).
- Studieclub, boeren delen kennis hoe goed te beheren.
- Resultaten van beheer direct na het seizoen delen op een BBQ.
- Opleiden vrijwilligers o.a. voor goede teldata.
- Cursus voor deelnemers.
- Cursus benutten van ruimte binnen het ANLb (voor- / achterdeur).
- Communicatie over de inspanningen van het collectief, over voorbeeldlocaties en over motivatie van boeren.
- Prijsvraag onder boeren: Waarom is jouw gebied zo mooi, wat maakt je trots?

Beheer en inrichting:

- Algemeen / meerdere leefgebieden
 - Gebruik maken van ICT zoals BoM, Mijnboeren natuur App, Beheer en Onderhoud Op Maat (BOOM).
 - Leefgebied uitbreiden met meer beheer.
 - Verzwaring van beheer (intensiveren).
 - Verplaatsen van beheer naar meer kansrijk gebied (beheer op de juiste plek).
 - Verplaatsen van beheerders of kavelruil (juiste beheerders op de juiste plek).

- Aanleg natuurvriendelijke oevers.
- Uitvoeren van eenmalige achterstallig (herstel)beheer aan bijvoorbeeld watergangen of landschapselementen.
- Aanleg van nieuwe landschapselementen (in droge dooradering / open akker).
- Opzetten en uitvoeren van maatregelspecifieke monitoring (om een nieuwe of specifieke maatregel te evalueren).
- Specifiek open grasland
 - Versterken van de openheid / verwijderen van opslag in open (weidevogel)gebieden.
 - Verminderen van verstoring
 - Toename plas-dras-locaties in het broedseizoen / het aanschaffen en inzetten van plas-dras pompen, bijvoorbeeld als stapsgewijze aanpassing van het waterpeil naar het gewenste niveau.
 - De optimalisatie van het waterpeil voor weidevogels in het broedseizoen (1 maart-15 juni) op beheerde percelen (uitgestelde maaidatum)
 - Graafwerkzaamheden (herinrichting) t.b.v. (her)profileren perceel. Dit om bemeste top-laag te verwijderen teneinde kruidenrijk grasland(randen) te bevorderen.
 - Predatiebeheerplan: nestbomen verwijderen, campagne loslopende huisdieren, verstoring mobiliteit.
 - Opstellen van een gezamenlijk predatiebeheerprotocol met collectieven, NB-organisaties en FBE'en.
 - Vossen(kunst)burchten
 - Elektrische vossenrasters.
 - Inzetten drone bij nestbescherming beheer: uitbreiding en kwaliteitsverbetering beheer: forse toename kruidenrijk grasland met rustperiode
- Specifiek open akker:
 - Beschikbaarheid van voldoende dekking:
 - winter:
 - delen van percelen niet oogsten
 - stoppel laten staan
 - perceelrandenbeheer
 - sloten/taludbeheer (o.a. blauwborst) uitbreiden naar winter
 - voedselveldjes aanleggen
 - struiken en ruigten langs akkerbouwpercelen (opnieuw) aanleggen en/of in stand houden (ecologisch=gefaseerd beheer)
 - vogelakkers aanleggen en beheren
 - zomer (ook voor overleving van de jongen):
 - vogelakkers
 - perceelranden beheer (braak-, gras-, duo- en trioranden)
 - meer open graanteelt (minder dicht zaaien)
 - opgaande vegetatie (struweel, heg, houtwal, bosje)
 - Beschikbaarheid van voldoende voedsel:
 - Winter:
 - Oogstresten (veroorzaken en) laten liggen
 - delen van percelen niet oogsten
 - perceelrandenbeheer uitbreiden naar winter
 - voedselveldjes aanleggen

- struiken en ruigten langs akkerbouwpercelen (opnieuw) aanleggen en./of in stand houden
- vogelakkers aanleggen en beheren
- zomer:
 - aanleg keverbanken ([bron](#) 31)
 - Voedselveldjes
 - meer open graanteelt (minder dicht zaaien)
 - geen insecticiden (natuurlijke plaagbestrijding) gebruiken
- beschikbaarheid van voldoende broedbiotoop:
 - Voorjaar/zomer
 - Vogelakkers (en deze ook verder ontwikkelen per vogelsoort)
 - strokenteelt in de akkerbouw
 - randenbeheer op elk perceel
 - struiken en ruigten beheren langs percelen.

5 WERKWIJZE

Voor het optimalisatieplan zijn **een vragenlijst voor het bepalen van de optimalisatiebehoefte, een format (Word) en een rekensheet (Excel)** uitgewerkt. Met behulp van de vragenlijst kan de optimalisatiebehoefte worden bepaald op basis waarvan een collectief haar aanmelding voor het project kan invullen. Het format is een 'werkboek' waar ieder collectief in kan werken. Met de rekensheet kunnen collectieven getallen zoals aantallen en kosten koppelen aan hun optimalisatieopgave. Wanneer deze 'tools' samen met de vragenlijst paragraaf 5.1 worden gebruikt, wordt voor alle mogelijke optimalisatieopgaven een afweging gemaakt. Is het een opgave voor het collectief, is het korte of lange termijn, hoe pak je dit op, op welke schaal en hoeveel kosten zijn er mee gemoeid?

5.1 Bepalen optimalisatiebehoefte

Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven kan optimalisatie vele vormen hebben. Met behulp van onderstaande vragen kan ieder collectief de optimalisatiebehoefte voor haar gebied bepalen. Hieruit kan afgeleid worden welke onderdelen uit te werken in het format. De uit te werken onderdelen zijn dus afhankelijk van de opgave en prioritering die een collectief zelf maakt.

1: Hoe gaat het met de boerenlandsoorten binnen het werkgebied van het collectief? (per leefgebied)		
2: Hoe kan de stand van boerenlandsoorten worden verbeterd?		
A: PROCES Werkt het samenwerkingsproces in de regio optimaal? Is er de mogelijkheid en sfeer elkaar aan te spreken op gezamenlijke verantwoordelijkheid? Komt het natuurbeheerplan en het openstellingsbesluit in onderling overleg tussen provincie en collectie(f)ven tot stand? Zijn het beheerplan en de uitvoering van het beheer in het seizoen van terreinbeheerders en collectief op elkaar afgestemd? Is het waterschap binnen haar mogelijkheden bereid aanpassingen in het watersysteem te doen t.b.v. boerenlandsoorten? Werken gemeenten vanuit hun verantwoordelijkheid binnen het ruimtelijk beleid mee aan de noodzakelijke inrichting (bijv. kapvergunningen)? Is er afstemming met waterschappen en gemeentes over beheer en onderhoud aan het watersysteem en groene en blauwe elementen? <i>Dit kan uitgewerkt worden in het format in hoofdstuk 3.</i>	B: MOTIVATIE EN KENNIS Zijn deelnemers, erfbetreders, gebiedspartners en vrijwilligers gemotiveerd? Geef per groep aan wie wel, wie niet of wisselend. Beschikken alle betrokkenen over voldoende kennis om hun rol in het ANLb goed te kunnen vervullen? (deelnemers, collectief, vrijwilligers, gebiedspartners, beleidsmakers) Beschikt het collectief over kennis van de habitateisen (inrichting, beheer, samenhang) die doelsoorten stellen? Kennen deelnemers het belang van het beheer voor de doelsoorten (waarom doe ik dit beheer)? Welke kennis ontbreekt er? <i>Dit kan uitgewerkt worden in het format in hoofdstuk 4.</i>	C: BEHEER EN INRICHTING (Per leefgebied) Op welke doelsoorten ligt de focus? Komen de doelsoorten (in voldoende mate) voor in de beheerde gebieden? Voldoet de omvang van het beheergebied? Is het beheer gelegen in kansrijk gebied / wordt voldaan aan de inrichtingseisen van de doelsoorten? Sluit het huidige beheer aan bij de eisen van de doelsoorten? Is er voldoende verbinding tussen alle functies in een leefgebied? Zijn er mogelijkheden voor onderlinge versterking/verweving van leefgebieden en worden deze benut? <i>Dit kan uitgewerkt worden in het format in hoofdstuk 5.</i>

5.2 Format optimalisatieplan

Het format is een word document. In het format is dezelfde opbouw gehanteerd als in deze handreiking. Gestart wordt met een inleiding in hoofdstuk 1, gevolgd door een beschrijving van de gevolgde werkwijze in hoofdstuk 2. Dit hoofdstuk 2 kan het beste achteraf ingevuld worden, als duidelijk is welke stappen zijn doorlopen om tot een definitief optimalisatieplan te komen.

In hoofdstuk 3 wordt de optimalisatie van het proces beschreven. In hoofdstuk 4 de optimalisatie t.a.v. kennis en motivatie en in hoofdstuk 5 de optimalisatie van inrichting en beheer. De hoofdstukken 3 en 4 starten met een paragraaf waarin de kort de huidige situatie wordt toegelicht. Wanneer er voor gekozen wordt onderdelen niet in te vullen of op te pakken **dient dit in deze paragraaf worden toegelicht te worden**. De overige paragrafen kunnen dan verwijderd worden.

In hoofdstuk 5 kan per deelgebied binnen een leefgebied de optimalisatie voor inrichting en beheer beschreven worden. Per leefgebied dient beschreven te worden welke kennis (kennisbronnen zoals rapporten of kennisdragers zoals externe deskundigen of (lokale) ecologen) ingezet is bij het uitwerken van de optimalisatieopgave voor inrichting en beheer voor het betreffende leefgebied. **Ook dient gemotiveerd te worden waarom juist deze kennis benut is**. De eerste subparagraaf (bijvoorbeeld 5.1.1) per deelgebied (per leefgebied) is telkens een korte beschrijving van de huidige kwaliteit. Indien gekozen wordt niet te richten op optimalisatie van inrichting en beheer kan dat hier worden toegelicht. De overige subparagrafen kunnen dan verwijderd worden. Wanneer een collectief een leefgebied niet in haar beschikking heeft staan, kunnen de paragrafen voor dat leefgebied uit het plan verwijderd worden.

In het format is per leefgebied één deelgebied standaard opgenomen. Nieuwe deelgebieden kunnen toegevoegd worden door een heel blok (bijvoorbeeld paragraaf 5.1.1) te kopiëren en te plakken. Voor de optimalisatie kan onderscheid gemaakt worden in korte en lange termijn en inrichting en beheer. Daarnaast is het nuttig de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid van een deelgebied voor ogen te houden.

5.3 Rekensheet

De maatregelen om te komen tot optimalisatie kunnen in de bijbehorende rekensheet worden opgenomen om tot een overzicht te komen en een inschatting van de kosten te maken. Hiervoor zijn enkele veel voorkomende maatregelen en richtbedragen opgenomen. Deze kunnen aangevuld worden en is zeker geen uitputtende lijst. De kengetallen mogen aangepast worden naar eigen inzicht en nieuwe posten kunnen toegevoegd worden. Door gebruik te maken van de rekensheet ontstaat uniformiteit in de vorm van de optimalisatieplannen en bijbehorende begrotingen. Hierdoor kunnen de afzonderlijke plannen worden opgeteld en kan er ook op provinciaal en landelijk niveau een uitspraak gedaan kan worden over de optimalisatieopgave. De opbouw van de rekensheet volgt de overige stukken: procesoptimalisatie, kennis/motivatieto optimalisatie en optimalisatie van inrichting en beheer. Er wordt onderscheid gemaakt in korte (2016-2021 en lange termijn (2022-2027).

Voor beheer en inrichting kunnen deelbegrotingen per leefgebied gemaakt worden, aangezien de opgave per deelgebied sterk kan verschillen. In het format is per leefgebied rekening gehouden met 10 deelgebieden (door te klikken op de plusjes aan de linkerkant in de rekensheet wordt telkens een extra deelgebied zichtbaar). Indien er meerdere deelgebieden zijn kunnen er meerdere worden tus-

sengevoegd. In de rekensheet zijn vooral de aspecten omvang en ligging (aanwezigheid soorten, habitat) opgenomen. De aspecten samenhang en verweving vertalen zich in concrete maatregelen voor omvang en ligging (bijvoorbeeld beheergebied uitbreiden en robuuster maken, meer verbindingen, minder afstand tussen beheerpercelen, meer natte dooradering door open grasland, meer houtwallen en poelen nabij akker).

6 PLANNING, BUDGET EN DECLARATIES

6.1 Doorlooptijd project

Najaar 2017:	Werkgroep optimalisatieplannen, contact kennishouders, opstellen formats
25, 29, 30 januari 2018:	Startbijeenkomsten in regio noord, oost, zuid en west.
Medio februari 2018:	Beschikbaar komen van handreiking, format en rekensheet.
Voor 1 maart 2018:	Aanmelding bij BoerenNatuur met aanmeldformulier (aangeven optimalisatie opgave)
Mei / Juni 2018:	<i>Verwachte openstelling niet productieve investeringen ten behoeve van het behoud en herstel van populaties boerenlandvogels op landbouwgrond (€ 9 miljoen). Zodra de details van deze regeling bekend zijn, worden deze gedeeld. Zodoende kunnen delen van dit plan ook gebruikt worden voor deze (of een andere) regeling. Leg in de eerste maanden van 2018 daarom de prioriteit op de onderdelen die voeding voor aanvragen voor deze regeling op moeten leveren.</i>
30 juni 2019:	Oplevering optimalisatieplannen
Zomer 2019:	Bundeling landelijke opgave
September 2019:	Afronding project

Het optimalisatieplan maakt de opgave en ambitie vanuit de collectieven inzichtelijk voor de instandhouding van de boerenlandsoorten van het ANLb. De middelen die medio 2018 beschikbaar komen voor niet productieve investeringen ten behoeve van het behoud en herstel van populaties boerenlandvogels op landbouwgrond in Nederland zijn een eerste mogelijkheid om ook daadwerkelijk uitvoering te geven aan het optimalisatieplan. De middelen zijn niet de aanleiding voor het opstellen van het optimalisatieplan. Vanwege de sterke inhoudelijke samenhang is de verwachte openstelling wel in bovenstaande planning opgenomen.

6.2 Budget

Vanuit het project is een budget beschikbaar voor het uitwerken van het optimalisatieplan. Het totale bedrag beschikbaar voor collectieven is voornamelijk gemaximeerd op € 480.000,--. Dit budget kan ingezet worden voor de inzet van externe deskundigheid, de dekking van de eigen uren of overige kosten zoals zaalhuur voor gebiedsbijeenkomsten. Budgetten worden toegekend aan de collectieven op basis van een verdeelsleutel. De verdeelsleutel wordt gebaseerd op het aantal onderdelen van het optimalisatieplan, het aantal leefgebieden en de omvang van het collectief. De omvang van het collectief wordt uit de beschikkingen afgeleid. De overige punten kunnen worden doorgegeven via het aanmeldformulier. Als alle aanmeldingen binnen zijn zal het budget worden verdeeld.

6.3 Declaraties

Voor het opstellen van de optimalisatieplannen stelt BoerenNatuur.nl een maximale vergoeding beschikbaar per collectief. Er kan alleen door collectieven en niet door privé personen gedeclareerd

worden. Per collectief wordt naar slechts één bankrekeningnummer overgemaakt. De inspanningen van collectieven voor dit project kunnen gedeclareerd worden bij BoerenNatuur volgens de hiervoor beschikbare declaratieregeling. De declaratieregeling wordt tegelijk met de toekenning van de budgetten gecommuniceerd.

7 GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN

q35 gebieden: Het kleinste mogelijke areaal waar 35% van de populatie zich bevindt. Anders gezegd, het is het gebied met de hoogste weidevogeldichtheid, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt.

Kuikenland: Land waar voldoende voedsel en beschutting voor de jongen is totdat ze vliegvlug zijn.

Samenhang: Voldoende onderlinge verbinding (ruimtelijke concentratie in het landschap), zodat er voldoende leefruimte is voor een populatie.

Verweving: Verschillende leefgebieden kunnen elkaar onderling versterken, bijvoorbeeld open grasland en natte dooradering.

Drooglegging: Grondwaterstandverlaging onder maaiveld door ontwatering (sloten).

Intensiteit graslandgebruik: Hoe meer mest, grondbewerking en gewasproductie hoe intensiever een perceel wordt gebruikt. Boerenlandsoorten profiteren van een extensiever landgebruik.

Opgaande landschapselementen: Houtwallen, singels, struwelen, struweelhagen en heggen, structuurrijke grasstroken met polvormende grassen.

Verlanding: Dichtgroeiende/slibben van oppervlaktewater.

Directzaai-methode: Hier wordt wintertarwe zonder grondbewerking direct in de stoppel ingezaaid.

Stepping stone: Stapsteen. Een tussenstation voor migratie van soorten tussen belangrijke leefgebieden.

BIJLAGE: FACTOREN PER LEEFGEBIED

Aangezien veel factoren en eisen aan habitatkenmerken soortspecifiek zijn, is het niet per leefgebied per habitatkenmerk mogelijk in detail kengetallen te benoemen voor deze habitatkenmerken. In deze bijlage worden daarom per leefgebied richtlijnen meegegeven voor de factoren en habitatkenmerken die voor het hele leefgebied en de meeste doelsoorten voor het betreffende leefgebied relevant zijn. De informatie in dit hoofdstuk kan als vertrekpunt gehanteerd worden. In de tekst zijn links naar externe kennisbronnen opgenomen over meer soort of habitatspecifieke informatie zoals leefgebiedenbeschrijvingen en soortenfi-ches (bron 3 en 4) die als achtergrondkennis gebruikt kan worden. In [paragraaf 3.1](#) is een verzameloverzicht met kennisbronnen opgenomen als handreiking aan collectieven. Het is aan collectieven zelf om te bepalen op welke manier hier gebruik van gemaakt wordt.

1 Open grasland

1.1 Omvang beheer

Idealiter bestaat een kerngebied voor soorten van open grasland zowel uit natuur- als agrarische gronden die in samenhang worden beheerd, gefaseerd in ruimte en tijd. Op de natuurgonden staat de natuurfunctie voorop. Op de agrarische gronden die mede voor weidevogels worden beheerd, weegt de productie-functie het zwaarst, maar vindt deze productie plaats binnen de voorwaarden die het behoud van biodiversiteit stelt.

Als algemene stelregel kan een minimale samenhangende oppervlakte van 100 ha waarop beheer wordt uitgevoerd, dat past bij het leefgebied open grasland gehanteerd worden met een streefwaarde van 250 ha. Het beheerde gebied dient zoveel mogelijk aaneengesloten en niet langgerekt te zijn en een zo kort mogelijke buitengrens hebben. Geïsoleerd liggende beheerde percelen dienen vermeden te worden, on-derlinge afstanden bedragen niet meer dan 300 meter ([bron 2](#)).

1.2 Ligging beheer

Van belang is dat het beheer op de juiste locatie wordt uitgevoerd. Daarbij zijn de aanwezigheid van de doelsoorten en geschikt habitat leidend.

Aanwezigheid soorten

Minimaal 10 broedparen van grutto per 100 ha met een streefwaarde van 25 broedparen per 100 hectare óf minimaal 50 broedparen van de soorten grutto, kievit, watersnip, wulp, scholekster, tureluur, slobeend en zomertaling samen met een streefwaarde van 100 broedparen van deze soorten per hectare. Om de aanwezigheid van soorten te beoordelen kunnen diverse bronnen, bijvoorbeeld de beleids- en beheermonitoringsgegevens benut worden. Ook kunnen de q-35 kaarten gehanteerd worden van WenR/SOVON die nog beschikbaar komen. Op deze kaarten is het gebied weergegeven met de hoogste dichtheid van doelsoorten, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt.

Belangrijkste habitatfactoren

Van de habitatfactoren uit paragraaf 2.5 zijn de volgende de meest relevante voor het de kwaliteit van het leefgebied open grasland.

- Openheid en verstoring
- Drooglegging
- Intensiteit graslandgebruik

Openheid en verstoring

Openheid van het landschap en rust horen tot de belangrijkste kwaliteitskenmerken van goede wei-devogelgebieden. Het leefgebied ligt minimaal buiten onderliggende verstoringsafstanden.

Storingsbron	Verstoringsafstand (meter)
Gemeentelijke weg	50
Provinciale weg	100
Autosnelweg	150
Grote spoorlijn (bijv. intercity)	150
Spoorlijn (lokaal)	100
Fietspad	50
Opgaande begroeiing (bos <0,5 ha, houtsingel, bomenrij, boomgroep)	200
Bos (>0,5 ha)	250
Rietland	200
Hoogspanningsleiding	100
Bebouwing (buiten bebouwde kom)	200
Bebouwing (bebouwde kom)	300
Gaswinstation	325
Windturbines	200

([bron 2](#))

Drooglegging

Streefwaardes voor drooglegging zijn weergegeven in onderstaande tabel. Deze dienen van 15 februari tot minimaal 15 juni aanwezig te zijn.

Bodentype	20% areaal	80% areaal
Veen	20 – 25 cm –mv	25 – 35 cm –mv
Klei op veen	20 – 35 cm –mv	35 – 60 cm –mv
Klei	20 – 50 cm –mv	50 – 75 cm –mv

Daarnaast is tenminste 0,5 ha plas-dras of 1 ha greppel plas-dras per 100 hectare aanwezig in deze periode.

Intensiteit graslandgebruik

In de praktijk van agrarisch natuurbeheer gaat het meestal om mozaïeken: een afwisseling van korte- en langere grasvegetaties waar kuikens tijdens hun opgroeiperiode voldoende kuikenland - land waar voldoende voedsel en beschutting voor de jongen is totdat ze vliegvlug zijn - kunnen vinden en die niet te ver uiteen liggen, zodat de kuikens de goede plekken kunnen bereiken (Melman et al. 2016).

Minimaal 20% van het beheerde gebied bestaat uit kuikenland, waarbij er minimaal 1,4 hectare kuikenland beschikbaar is per grutto broedpaar. Voor kuikenland gelden de volgende wegingsfactoren per beheerpakket ([bron 10](#)).

Tabel: Gewichten als kuikenland voor de grutto voor combinaties gewastoestanden en kruidenrijkdom. Gewichten zoveel mogelijk naar Nijland (2008).

Nr.	Gewastoeestand		Kruidenarm	Matig kruidenrijk	Kruidenrijk
100	ZG	Zwarte grond	0,2	0,2	0,2
101	MA	Mais	0,2	0,2	0,2
109	OV	Overig gewas/weidevogelstroken	0	0,2*	0,4*
910	NG1	Niet gemaaid, gras <15 cm	0,4	0,9	0,9
920	NG2	Niet gemaaid, gras >15 cm	1,2	1,4	1,5
400	NG3	Platgeslagen lang gras	0	0	0
500	G	Gemaaid, kort gras <15 cm	0	0	0
600	GV	Gemaaid met randen of vluchtstroken	0,3	0,3	0,3
700	SV	Stalvoeding	0	0,2	0,4
210	B1	Intensief beweid	0	0	0
220	B2	Extensief beweid	0,3	1,4	1,5
300	BG	Beweid geweest (kort gras)	0	0	0
820	HG	Hergroei, graslengte >15cm	0,3	0,4	1,0
980	PD	Plas-dras perceel	0,4	1,4	1,5
990	-	Onbekend	0	0	0

1.3 Samenhang beheer

Wanneer gesproken wordt over samenhang worden er door Melman et al. 2016 ([bron 5](#)) twee aspecten onderscheiden: (1) de bundeling of concentratie in het landschap en (2) de onderlinge verbinding tussen verschillende leefgebiedtypen. Verbonden wordt gedefinieerd als 'gelegen binnen de lokale populatie afstand' en als 'voldoende geconcentreerd' wordt de vuistregel gehanteerd dat er binnen die afstand voldoende habitat (beheerd gebied bij open grasland) moet zijn voor een kernpopulatie. Beide 'vuistregels' staan per soort beschreven in de soortfiches [bron 2](#).

Voor de soorten binnen het leefgebied open grasland geldt voor de meeste soorten een lokale populatieafstand van 2 km. Daarnaast is de minimale omvang die gehanteerd wordt 100 hectare met een streefwaarde van 250 ha, zie ook paragraaf 3.1.1. Clusters kuikenland zijn bij voorkeur minimaal 10 ha groot en liggen bij voorkeur maximaal 150 meter uit elkaar ([bron 2](#)).

1.4 Verwevenheid beheer

Natte dooradering en open grasland beïnvloeden elkaar positief. Naarmate meer natte dooraderingsbeheer (waarbij de openheid niet wordt verstoord) in gebieden ligt met een hoge concentratie aan weidevogelbeheer, is de verwevenheid groter ([bron 5](#)). Droge dooradering veroorzaakt daarentegen eerder verstoring in het open grasland en is dus een vorm van negatieve beïnvloeding.

2 Open akker

2.1 Omvang beheer

Bij het beheer van akkerfaunagebieden wordt de voorkeur gegeven aan een planmatige aanpak op basis van een collectief beheerplan voor een groot gebied, met voldoende connectiviteit. Minimaal 100 ha samenhangende oppervlakte wordt aangehouden ([bron 2](#)).

2.2 Ligging beheer

Van belang is dat het beheer op de juiste locatie wordt uitgevoerd. Daarbij zijn de aanwezigheid van de doelsoorten en geschikt habitat leidend.

Aanwezigheid soorten

Minimaal 1-3 broedparen van kievit per 100 ha óf minimaal 10 broedparen van de soorten kievit, scholekster, of 20 broedparen van gele kwikstaart, grauwe gors of veldleeuwerik per 100 ha, of belangrijk overwintergebied.

Om de aanwezigheid van soorten te beoordelen kunnen diverse bronnen, bijvoorbeeld de beleids- en beheermonitoringsgegevens benut worden. Ook kunnen de q-35 kaarten van WenR/SOVON die nog beschikbaar komen gehanteerd worden. Op deze kaarten is het gebied met de hoogste dichtheid van doelsoorten, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt weergegeven.

Belangrijkste habitatfactoren

Het leefgebied open akker / akkerfauna bestaat uit landschappen met overwegend bouwland waarin wordt voldaan aan de eisen die akkersoorten stellen. De belangrijkste ecologische eisen van akkersoorten zijn jaarrond voldoende voedselbeschikbaarheid in de vorm van zaden, insecten en muizen en voldoende geschikte en veilige broedplaatsen. ([bron 2](#)).

Soorten die meer afhankelijk zijn van leefgebied open akker: graspieper, gele kwikstaart, veldleeuwerik, kievit, scholekster, boerenzwaluw, houtduif, spreeuw.

Belangrijke relaties (positief dan wel negatief) tussen landschapskenmerken en het voorkomen van doelsoorten bestaan tussen: groenindex (intensiteit landgebruik), akker, moeras, openheid, oppervlaktewater, wegen, bos, bebouwing. Het belang van de kenmerken verschilt sterk per gebied ([bron 29](#)). Kijkend naar de habitatfactoren uit paragraaf 2.5 zijn op basis hiervan de volgende de meest relevante voor het de kwaliteit van het leefgebied open akker:

- Agrarisch gebruik
- Singels en heggen
- Oppervlakte open water

Agrarisch gebruik (volvelds)

Voor veel soorten is de aanwezigheid van voldoende zaden in de winter cruciaal om de winter te overleven. Akkers met veel granen en zaden zijn goed voor muizenpopulaties, die op hun beurt weer voedsel verschaffen voor roofvogels. Tijdens het broedseizoen zijn naast voldoende zaden ook voldoende insecten voor de jongen van cruciaal belang. Dit houdt in dat er geen is sprake van een monocultuur, maar variatie is met meerdere gewassen. Richtlijnen zijn onder andere:

- Verbouw van > 2 gewassen met een streven van minimaal 3 gewassen per 30 hectare.
- Ca. 1 à 2 ha op 100 ha is wintervoedselgewas, met zomergranen op 5-15 ha per 100 ha.

- Onbewerkte stoppelvelden staan tot minimaal in het voorjaar en beslaan minimaal 10 ha per 100 ha.
- Verbouw van wintertarwe volgens de directzaai-methode (gewas bereikt ca. 10 dagen later dan gebruikelijke wintertarwe de kritische hoogte van 50 cm).
- Uitstel van inzaai van 'nieuwe' maïs tot na 15 mei voor 50 - 100% van de maïs.
- Een beperkte bemesting van niet meer dan 100 kg N per ha per jaar.
- Gebruik van pesticiden wordt zoveel mogelijk beperkt.
- Voor hamster: graan en luzerne domineren gewassen, geen graanoogst op percelen van > 3 ha tot oktober. Zomergraan wordt tijdig ingezaaid (maart) zodat dekking in april beschikbaar is. Conventionele bemesting voor graanakkers is gewenst.

Agrarisch gebruik (randen)

- Akkerrandenbeheer (onbespoten graan- of akkerranden van 3 – 10 m breed) van minimaal 8 - 10 km lengte op 100 ha van het areaal. Bij smalle randen geldt een hogere dichtheid in km / 100 ha.
- Randen zijn grotendeels bloemrijke akkerranden, ingezaaid met gewasmengsel (voor 15 april), en onbewerkt tussen half april en half juli. Akkerranden worden niet bemest en bespoten. Hamster: randen zijn >0.15 ha groot en > 15 m breed.

Singels en heggen en andere opgaande elementen (zichtbare openheid)

Voor open akker ligt er een relatie tussen de aanwezigheid en het beheer van singels en heggen en de aanwezigheid van bebouwing. Voor de meeste soorten hebben opgaande elementen een negatief effect ([bron 23](#)). Gewenst is dat <4 km per 100 ha landbouwgrond bestaat uit opgaande elementen (10-m brede, structuurrijke grasstroken met polvormende grassen, houtwallen, struwelen, struweelhagen en heggen). Van belang is dat het stimuleren van openheid alleen gewenst is in gebieden met open akkerland. Het is niet de bedoeling dat besloten akkerland wordt getransformeerd naar open akkerland.

Onderhoud van lage, dichte heggen vindt plaats om de 2-3 jaar met cyclisch beheer, en vindt beperkt plaats voor het einde van augustus ([bron 2](#)).

Oppervlaktewater

Het effect van de aanwezigheid van water is zeer soortspecifiek. Hier kan dus geen algemene richtlijn voor gegeven worden. Voor een aantal soorten is bekend dat aanwezigheid van sloten en greppels een positief effect hebben. Ook zijn er soorten, zoals de kwartel waar een mogelijk indirect negatieve invloed optreedt ([zie bron 23](#)).

2.3 Samenhang beheer

Van belang is dat er jaarrond voedsel beschikbaar is in combinatie met broedgelegenheid en schuilplekken in een deelgebied. De oppervlakte waar samenhangend beheer op wordt uitgevoerd bedraagt minimaal 100 hectare waarbij de beheerde percelen niet verder dan 300 meter uiteen liggen. Broedclusters liggen maximaal 2 km uit elkaar. Het gebied sluit aan bij bestaande reservaten of kerngebieden. ([bron 2](#))

2.4 Verwevenheid beheer

Maatregelen op akkers kunnen gecombineerd worden met maatregelen voor droge dooradering. Soorten van half-open akkerlandschap kunnen profiteren van periodiek onderhoud van opgaande landschapselementen, zoals houtwallen en het in stand houden van struweel. Het buiten het broedseizoen periodiek onderhouden van opgaande landschapselementen en het aanleggen van natuurvriendelijke oevers en poelen kunnen een positieve uitwerking hebben op akkerfauna. Dit is echter soortspecifiek. Informatie per soort kan gevonden worden bij diverse bronnen.

3 Droge dooradering

3.1 Omvang beheer

Bij het beheer van de droge landschapselementen wordt de voorkeur gegeven aan een planmatige aanpak op basis van een collectief beheerplan voor een groot gebied. Geschikte gebieden waarin zich 'voldoende' droge landschapselementen bevinden hebben een omvang van minimaal 100 ha. ([bron 2](#))

3.2 Ligging beheer

Van belang is dat het beheer op de juiste locatie wordt uitgevoerd. Daarbij zijn de aanwezigheid van de doelsoorten en geschikt habitat leidend.

Aanwezigheid soorten

De focus moet liggen op gebieden waar voldoende indicatorsoorten aanwezig zijn. Richtlijnen voor het minimaal benodigde aantal soorten verschillen per beheertype binnen droge dooradering (ruigte, struweel en bomenrijen) ([bron 2](#)).

Om de aanwezigheid van soorten te beoordelen, kunnen bijvoorbeeld de q-35 kaarten van WenR/SOVON die nog beschikbaar komen gehanteerd worden. Op deze kaarten is het gebied met de hoogste dichtheid van doelsoorten, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt weergegeven. Ook kunnen eigen waarnemingen of waarnemingen door gebiedspartners en vrijwilligers benut worden.

Belangrijkste habitatfactoren

Belangrijke relaties (positief danwel negatief) tussen landschapkenmerken en het voorkomen van voor enkele droge dooradering doelsoorten zijn: bebouwing, mais, aanwezigheid oppervlaktewater, bos, bemesting, grasland, moeras, openheid. Het belang van kenmerken verschilt sterk per gebied en soort (bron 29). Kijkend naar de habitatfactoren uit paragraaf 2.5 zijn mede op basis hiervan de volgende de meest relevante voor de kwaliteit van het leefgebied droge dooradering:

- Singels en heggen en boemdichtheid
- Agrarisch gebruik
- Geïsoleerde waterlichamen

Singels en heggen en boemdichtheid

Aan de aanwezigheid en het beheer van singels en heggen kunnen richtlijnen gekoppeld worden voor doeltreffend beheer. In algemene zin geldt voor de soorten in het leefgebied droge dooradering dat ([bron 2](#)):

- Op minimaal 2% van het oppervlak komen opgaande elementen (houtwallen, singels, struwelen, struweelhagen en heggen, structuurrijke grasstroken met polvormende grassen) voor. Daarbij gaat de voorkeur uit naar landschapselementen met inheemse struiken (meidoorn, wegedoorn, hazelaar, vlier) en een ondergroei van braam.
- Geen werkzaamheden van begin april tot minimaal 15 juli in de vorm van maaien van de ondergroei van houtwallen, struwelen, struweelhagen en heggen worden uitgevoerd.
- Onderhoud van lage, dichte heggen vindt plaats om de 2-3 jaar met cyclisch beheer, en beperkt voor het einde van augustus. Ook ondergroei en bramenstruwelen worden niet verwijderd. Te ver

uitgegroeide hagen worden teruggesnoeid (snoeihout blijft liggen of versnipperd). Heggen worden gefaseerd en gedifferentieerd gesnoeid (jaarlijks 20%, waarbij snoeihoogte en –breedte wordt gevarieerd) zodat de heg na 5 jaar geheel is gesnoeid (voor bevorderen structuurvariatie).

- Bomen komen in alle levensfasen voor in een houtwal. Ook aftakelende bomen met gaten zijn van grote waarde.
- Bestrijdingsmiddelen worden niet toegepast in of direct naast houtwallen, heggen etc.

Agrarisch gebruik

Aan het agrarisch gebruik kunnen ook richtlijnen gekoppeld worden voor doeltreffend beheer. In algemene zin geldt voor de soorten in het leefgebied droge dooradering dat ([bron 2](#)):

- In het aangrenzende landbouwgebied is geen sprake van een monocultuur, er komen meerdere gewassen voor, bijvoorbeeld in stroken van > 100 m aan weerszijden van landschapselementen.
- Ca. 1 à 2% van het aangrenzend landbouwgebied is wintervoedselgewas, met zomergranen op 5-10%.
- Onbewerkte stoppelvelden staan tot in het voorjaar en beslaan minimaal 10% van het totale oppervlak.
- Verbouw van wintertarwe volgens de directzaai-methode.
- Uitstel van inzaai van 'nieuwe' maïs tot na 15 mei voor 50% van de maïs.
- Op 3% van het areaal wordt akkerrandenbeheer toegepast.

Geïsoleerde waterlichamen

Voor geïsoleerde waterlichamen geldt dat vergaande verlanding tegengegaan dient te worden tegengegaan. Schoonmaakactiviteiten worden gefaseerd (maximaal 1 keer in de 2-3 jaar). Schonen van wateren vindt plaats in de periode september tot half oktober. Bij schonen van wateren wordt > 50% van de watervegetatie gehandhaafd. (zie ook kopje poelen, natte dooradering 8.4.2.)

3.3 Samenhang beheer

Van belang is dat er jaarrond voedsel beschikbaar is in combinatie met broedgelegenheid en schuilplekken in een deelgebied. Goed beheerde elementen liggen ononderbroken bijeen en geïsoleerde elementen ("poelen") liggen maximaal 300 m uiteen. Een gebied met droge dooradering sluit bij voorkeur aan bij bestaande reservaten of kerngebieden. ([bron 2](#))

3.4 Verwevenheid beheer

De combinatie met open akkerland is voor sommige soorten gewenst voor voedselaanbod (zie 0). Voor andere soorten is ook de combinatie met 'open' grasland prima. De combinatie van structuur en open landschap is wenselijk (geen volledige openheid, maar ook geen dicht bos). Ook de combinatie met natte dooradering is positief. ([bron 2](#))

4 Natte dooradering

4.1 Omvang beheer

Het gebied moet van 'voldoende' omvang zijn en de connectiviteit moet voldoen ([bron 2](#)). Over de doelsoorten van het leefgebied natte dooradering en de eisen die zij stellen aan het hun leefgebied is nog maar heel beperkte kennis voorhanden. Hierdoor kunnen geen minimale of streefwaarden voor de omvang van het beheerde gebied gegeven worden.

4.2 Ligging beheer

Van belang is dat het beheer op de juiste locatie wordt uitgevoerd. Daarbij zijn de aanwezigheid van de doelsoorten en geschikt habitat leidend.

Aanwezigheid soorten

De focus moet liggen op gebieden waar voldoende indicatorsoorten aanwezig zijn. Dit houdt minimaal in dat een voorkomende doelsoort in meerdere jaren is waargenomen in de sloten/poelen in het gebied ([bron 2](#)).

Om de aanwezigheid van soorten te beoordelen, kunnen bijvoorbeeld de q-35 kaarten van WenR/SOVON die nog beschikbaar komen gehanteerd worden. Op deze kaarten is het gebied met de hoogste dichtheid van doelsoorten, waarbinnen 35% van de populatie voorkomt weergegeven. Ook kunnen eigen waarnemingen of waarnemingen door gebiedspartners en vrijwilligers benut worden.

Belangrijkste habitatfactoren

De belangrijkste habitatfactoren voor het leefgebied natte dooradering zijn ([bron 2](#)):

- Watertype en hydrologie (Aanwezigheid van natuurvriendelijke oevers, plas-dras gebieden, gebieden met verhoogd waterpeil)
- Waterkwaliteit

Watertype en hydrologie

- Sloten
 - Peilwisselingen mogen niet groter dan 15 tot 20 cm zijn. Er is ruimte voor overstromingsvlaktes.
 - Schoon- en maaibeheer is maatwerk en gebiedspecifiek: er is een polderplan opgesteld voor het beheer dat gefaseerd (in ruimte en tijd) wordt uitgevoerd.
 - Er is minimaal een 5 meter brede zone ruimte voor de ontwikkeling van een flauwe oever. De bufferzone is geschikt voor voorkomen van plas-dras gebieden en gebieden met verhoogd waterpeil.
 - De vegetatie in sloot en aangrenzende bufferzone ondervindt geen hinder van grazers. Indien grazers beperkend zijn voor de ontwikkeling van vegetatie in en langs de sloot, zijn (delen van) de sloot en bufferzone uitgerasterd voor vee.
 - Er zijn in de bufferzone kale, zandige plekken aanwezig (onverharde paden etc.).

- **Poelen:**
 - Er is een flauw aflopende oever met bufferzone van bij elkaar minimaal 5 meter. De verlanding is beperkt (<20% van wateroppervlakte). De bufferzone is geschikt voor voorkomen van plas-dras gebieden en gebieden met verhoogd waterpeil.
 - Er zijn in de bufferzone kale, zandige plekken aanwezig.
 - Er is ruimte voor overstromingsvlaktes. Er vindt geen lozing of overstort plaats in de poel. Grotere poelen worden open gehouden.
 - Schoon- en maaibeheer wordt gefaseerd, en hooguit 1 keer in de 2-3 jaar uitgevoerd.
 - Bij schonen van wateren wordt > 50% van de watervegetatie gehandhaafd.
 - In de poel zijn wortelende waterplanten aanwezig (minstens 10% bedekking) als voortplantingshabitat en beschutting van amfibieën. Er komen geen vissen voor in de poel (periodiek droogvallen of leggen).
 - In de nabijheid van de poelen (max. 10 m afstand) is opgaand struweel aanwezig.

Waterkwaliteit

- De totale fosfaatconcentratie in het water is <0.04 mgP/l en voor totaal stikstof <0.4 mgN/l (weinig/geen bemesting in aangrenzende strook).

4.3 Samenhang beheer

- Er zijn geen barrières aanwezig in sloten voor migrerende soorten, zoals verschillende vissoorten, of deze barrières zijn opgeheven door aanleg van vispassage(s).
- De poelen zijn zo gelegen dat ze een stepping stone kunnen vormen voor fauna van bestaande reservaten of kerngebieden. Het gebied sluit aan bij bestaande reservaten of kerngebieden.

4.4 Verwevenheid beheer

Laagveengebied met sloten:

De koppeling met open grasland is zeer sterk. Natuurvriendelijke oevers (mits ze de openheid niet verstoren), plasdras en een hoge waterstand komen allen open grasland ten goede. Hoe meer natte dooradering in open grasland is gelegen, hoe meer de leefgebieden elkaar versterken.

Zandgebied met sloten/poelen:

De koppeling met droge dooradering is zeer sterk. Poelen en sloten nabij droge dooradering versterken beide leefgebieden. De koppeling tussen natte dooradering en open akker is soort specifiek.

HULPMIDDELEN BIJ HET OPSTELLEN VAN EEN OPTIMALISATIEPLAN:

REKENSHEET + TOELICHTING

De rekensheet is een excel format en is daarom niet in deze rapportage opgenomen.

Toelichting bij rekensheet Optimalisatieplannen

Om een inschatting van de kosten te maken voor realisatie van het optimalisatieplan en deze optelbaar te maken zodat ook provinciale en landelijke overzichten van de ambities van collectieven gemaakt kunnen worden is een rekenformat ontwikkeld.

Het optimalisatieplan geeft de realistische ambitie van collectieven weer. Dit kan verder gaan dan de mogelijkheden die provincie biedt in het natuurbeheerplan en ook verder dan de financiële mogelijkheden die de provincies op dit moment beschikbaar hebben en stellen. Begroot daarom de reële kosten zodat hiermee richting de provinciale en landelijke politiek een stevige onderbouwing ontstaat van de benodigde middelen om de optimalisatieplannen te realiseren.

In dit document een toelichting op het gebruik van het format. De opbouw van de rekensheet volgt de overige stukken: procesoptimalisatie, kennis/motivatatie-optimalisatie en optimalisatie van inrichting en beheer.

Algemeen

Het format kent in totaal acht tabbladen. Dit zijn:

1. Optelblad totaal
2. Optelblad leefgebied
3. Proces, kennis, motivatie
4. Open Grasland
5. Open Akker
6. Droge Dooradering
7. Natte Dooradering
8. Adviesprijzen investeringen

In het eerste tabblad, het **'Optelblad totaal'** dient alleen de naam van het collectief en de datum ingevuld te worden in de geel gearceerde cellen. Verder wordt er alleen gewerkt in de tabbladen 3 tot en met 7. De resultaten worden opgeteld vanuit de vijf werkbladen en samengevat weergegeven in het eerste en tweede tabblad met de verzamelde begrotingen per leefgebied en voor het totale optimalisatieplan.

In het achtste tabblad zijn veel voorkomende maatregelen en adviestarieven daarvoor opgenomen. De lijst is echter niet uitputtend en ook niet bindend. Dit geldt ook voor de adviesprijzen.

De vermelde tarieven zijn gebaseerd op prijspeil 2018. Het optimalisatieplan heeft een langere looptijd, zelfs tot en met 2027. **Vermeld daarom in het plan dat de begroting is gebaseerd op het prijspeil 2018 en dat geen rekening gehouden is met indexatie, zowel voor investeringen als voor beheer.**

In de rekensheet wordt, net zoals in het format voor de optimalisatieplannen onderscheid gemaakt in korte (2016-2021 en lange termijn (2022-2027). Daarnaast wordt een totaaloptelling gedaan.

De geel gearceerde cellen zijn de cellen om in te vullen. Beperkt je tot het invoeren van gegevens in deze cellen.

VOEG ZELF GEEN RIJEN OF KOLOMMEN TOE

Proces, kennis en motivatie

Voor kennis en motivatie is in het format aangesloten bij een systematiek die ook voor de GLB Pilots gehanteerd wordt, namelijk het werken met vooraf gedefinieerde en forfaitair begrote 'producten'. Van de 'normbedragen' mag worden afgeweken. Naast de vooraf gedefinieerde 'producten' bestaat de mogelijkheid om als activiteit te kiezen voor overig en dit verder in te vullen onder toelichting. Voor mogelijke activiteiten kan ook gekeken worden naar hoofdstuk 4 uit de handreiking.

Tabbladen per leefgebied

Per leefgebied zijn tabbladen gemaakt. Deze zijn voor alle vier de leefgebieden identiek. Voor ieder leefgebied zijn er tien deelgebied vooraf aangemaakt. Wanneer meer deelgebieden nodig zijn per leefgebied neemt u dan contact op met Wouter Rozendaal (wrozendaal@aequator.nl / 06-26518693) of Jelle Faber (jfaber@aequator.nl / 06-57934566). Wanneer u zelf deelgebieden toevoegt tellen deze niet automatisch door in de samenvattende tabbladen.

Beheer

De optimalisatieopgave voor het beheer is afhankelijk van twee factoren, de omvang van het beheerde areaal (de hectares) en het gemiddelde bedrag per hectare. De financiële optimalisatieopgave is het verschil tussen de kosten voor het huidige (2018) beheer en het beoogde toekomstige beheer. Daarbij zijn er verschillende mogelijkheden:

1. toename van het aantal hectares bij gelijkblijvend gemiddeld hectarebedrag (uitbreiding)
2. gelijkblijvend aantal hectares bij toename van het gemiddeld hectarebedrag (intensivering)
3. toename van het aantal hectares bij stijgend gemiddeld hectarebedrag (uitbreiding en intensivering)
4. afname van het aantal hectares bij stijgend gemiddeld hectarebedrag (inkrimping en intensivering)
5. gelijkblijvend aantal hectares bij afname van het gemiddeld hectarebedrag (extensivering)
6. afname van het aantal hectares bij gelijkblijvend gemiddeld hectarebedrag (inkrimping)
7. afname van het aantal hectares bij afname gemiddeld hectarebedrag (inkrimping en extensivering)

Bij optimalisatie wordt er van uit gegaan dat er toename is van het aantal hectares of een stijging is van het gemiddelde hectarebedrag (mogelijkheden 1 t/m 4). Ook de overige mogelijkheden (5 t/m 7) kunnen optimalisatie van de inzet van beheermiddelen zijn. In dat geval vindt nu geen optimale / effectieve besteding van beheermiddelen plaats. Aangenomen wordt dat dit niet aan de orde is.

Om het verschil met het beheer in 2018 te kunnen berekenen moeten eerst de gegevens (maximale hectares en gemiddeld hectarebedrag) uit de beschikking 2018 worden ingevoerd. Vervolgens dient per toekomstig beheerjaar de toe- of afname van het aantal beheerde hectares **ten opzichte van het jaar daarvoor** en het nieuwe gemiddelde hectarebedrag **voor alle hectares** binnen het leefgebied in het betreffende jaar ingevuld te worden.

Indien je niet 2018, maar 2019 als startjaar wilt hanteren, vul dan bij 2018 de gegevens (omvang in hectares en gemiddeld hectarebedrag) uit 2019 in. Vul bij 2019 geen toe- of afname in, maar wel het gemiddelde hectarebedrag dat geldt voor 2019. Dit gemiddelde hectaregedrag vul je dan dus twee keer in.

Om de hectares en gemiddelde hectarebedragen te berekenen kunt u gebruik maken van dezelfde formats / rekentools die u gebruikt voor het begroten van uw gebiedsaanvraag / uitbreidingsaanvraag. Indien u hier hulp bij nodig heeft of behoefte heeft aan uitwisseling neemt u dan contact op met Wouter Rozendaal (wrozendaal@aequator.nl / 06-26518693) of Jelle Faber (jfaber@aequator.nl / 06-57934566).

Inrichting en investeringen

De eenmalige kosten voor inrichting of investeringen kunnen apart begroot worden. Een aantal veel voorkomende maatregelen daarvoor zijn opgenomen in een keuzelijst. In de kolom toelichting en in het plan kan de maatregel verder worden toegelicht. **Vul vervolgens altijd een periode in.** In het zevende tabblad zijn adviestarieven opgenomen. Deze zijn richtinggevend en zeker niet bindend aangezien het vaak om regionaal maatwerk gaat. Indien een maatregel niet in de lijst staat kan gekozen worden voor 'overig'. De lijst is echter niet uitputtend en ook niet bindend.

Verwerking in optimalisatieplan

- De totalen voor de onderdelen proces en kennis en motivatie kunnen in de hoofdstukken 3 en 4 worden opgenomen in het format voor het optimalisatieplan. Hiervoor kunnen de optellingen in de **rijen 26 t/m 30 en 33 t/m 37 uit het tabblad Proces, kennis en motivatie** gekopieerd worden in de hoofdstukken 3 en 4.
- In hoofdstuk 5 van het format voor het optimalisatieplan kan per leefgebied en deelgebied de optimalisatieopgave worden uitgewerkt. Hierbij is telkens een paragraaf voor de begroting opgenomen. Onder 'Optelling deelgebied' kan in het format optimalisatieplan (worddocument) de optelling per deelgebied uit het rekenformat (uit tabblad per leefgebied) worden geplakt.
- Per leefgebied kan een optelling van alle deelgebieden in het optimalisatieplan worden opgenomen. Deze kan gehaald worden uit het tabblad 'Optelling leefgebied'
- De totaalbegroting kan vanuit het 'Optelblad totaal' overgenomen worden in hoofdstuk 6 van het format voor het optimalisatieplan.

HULPMIDDELEN BIJ HET OPSTELLEN VAN EEN OPTIMALISATIEPLAN:

FORMAT OPTIMALISATIEPLAN

OPTIMALISATIEPLAN COLLECTIEF.....

OPTIMALISATIEPLAN COLLECTIEF....

Uitgebracht aan: Ministerie van LNV

Uitgebracht door: Collectief...
Adres, postcode

Contactpersoon: ...

Auteur(s): ...

Versie: ...

Datum: ...

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	1
1.1	Beschrijving gebied collectief	1
1.2	Doelstelling optimalisatieplan	1
1.3	Beoogde projectresultaten	1
2	WERKWIJZE	2
3	PROCES	3
3.1	Huidige situatie	3
3.2	Korte termijn optimalisatie	3
3.1	Lange termijn optimalisatie	3
4	KENNIS EN MOTIVATIE OPTIMALISATIE	4
4.1	Huidige situatie	4
4.2	Korte termijn optimalisatie	4
4.3	Lange termijn optimalisatie	4
5	OPTIMALISATIE INRICHTING EN BEHEER	5
5.1	Leefgebied open grasland	5
5.2	Leefgebied open akker	7
5.3	Optimalisatie natte dooradering	9
5.4	Optimalisatie droge dooradering	11
6	BEGROTING	13

8 INLEIDING

8.1 Beschrijving gebied collectief

(Beschrijf hier het werkgebied van het collectief, hoe ziet de vereniging er uit, hoeveel leden, hoe ziet het landschap er uit, voor welke leefgebieden wordt beheer uitgevoerd, met wie wordt samengewerkt in de uitvoering van het beheer, etc.)

8.2 Doelstelling optimalisatieplan

(In de handreiking is de doelstelling voor het optimalisatieplan in de volle breedte uitgewerkt. De specifieke doelstelling per collectief kan zich beperken tot delen hiervan of verder aangescherpt worden of toevoegingen bevatten. Onderbouw in deze paragraaf de keuze voor de onderdelen die in het optimalisatieplan van jullie collectief zijn opgenomen en wat de beoogde doelstelling(en) zijn van jullie optimalisatieplan.)

8.3 Beoogde projectresultaten

(In de handreiking zijn de beoogde projectresultaten in de volle breedte uitgewerkt. Afhankelijk van de doelstelling van het collectief kunnen de beoogde resultaten zich beperken tot delen hiervan of verder aangescherpt worden of toevoegingen bevatten.)

9 WERKWIJZE

Ter ondersteuning van het opstellen van dit optimalisatieplan is gebruik gemaakt van de formats van-
uit BoerenNatuur: format optimalisatieplan, handreiking en rekensheet. Dit is gedaan om enige uni-
formiteit te creëren tussen plannen van verschillende collectieven, zodat een totaalopgave gemaakt
kan worden.

*(Beschrijf hier hoe je te werk bent gegaan. Welke gebiedspartijen heb je betrokken, welke kennis heb je
ingezet, welke deskundigen zijn betrokken, zijn er bijeenkomsten van het collectief geweest? Is er af-
stemming met andere collectieven geweest?)*

10 PROCES

10.1 Huidige situatie

(Beschrijf de huidige samenwerking in de regio. Indien u van mening bent dat dit optimaal is, motiveer. Indien dit nog niet optimaal is, maar toch niet gekozen wordt hier op in te zetten met het optimalisatieplan, licht dit hier toe.)

10.2 Korte termijn optimalisatie

(Waar liggen de knelpunten en / of kansen voor verbetering van de samenwerking in de regio voor de instandhouding van boerenlandsoorten. Beschrijf deze hier. Zie handreiking.)

(Eventuele maatregelen of te leveren inspanningen kunnen worden opgenomen in de bijbehorende rekensheet. Hier kan ook een inschatting van de bijbehorende kosten worden gemaakt).

10.3 Lange termijn optimalisatie

(Waar liggen de knelpunten en / of kansen voor verbetering van de samenwerking in de regio voor de instandhouding van boerenlandsoorten. Beschrijf deze hier. Zie handreiking.)

(Eventuele maatregelen of te leveren inspanningen kunnen worden opgenomen in de bijbehorende rekensheet. Hier kan ook een inschatting van de bijbehorende kosten worden gemaakt).

11 KENNIS EN MOTIVATIE OPTIMALISATIE

11.1 Huidige situatie

(Wat is de situatie nu, welke kennis is beschikbaar, hoe is het gesteld met de motivatie van de deelnemers).

11.2 Korte termijn optimalisatie

(Welke optimalisatie is mogelijk/nodig in de vier leefgebieden? Zie handreiking.)

(Kennis hebben over wat te doen, op welke plek, op welk moment en op welke manier)

(Wat is de motivatie van boeren (en hun adviseurs) om wel of niet mee te doen, negatieve beelden wegnemen met onderbouwde argumenten)

(Eventuele maatregelen of te leveren inspanningen kunnen worden opgenomen in de bijbehorende rekensheet. Hier kan ook een inschatting van de bijbehorende kosten worden gemaakt).

11.3 Lange termijn optimalisatie

(Welke optimalisatie is mogelijk/nodig in de vier leefgebieden? Zie handreiking.)

(Kennis hebben over wat te doen, op welke plek, op welk moment en op welke manier)

(Wat is de motivatie van boeren (en hun adviseurs) om wel of niet mee te doen, negatieve beelden wegnemen met onderbouwde argumenten)

(Eventuele maatregelen of te leveren inspanningen kunnen worden opgenomen in de bijbehorende rekensheet. Hier kan ook een inschatting van de bijbehorende kosten worden gemaakt).

12 OPTIMALISATIE INRICHTING EN BEHEER

12.1 Leefgebied open grasland

(Indien u geen open grasland binnen uw werkgebied heeft kunt u deze paragraaf overslaan en verwijderen. Indien u het leefgebied open grasland wel binnen uw werkgebied heeft, maar deze hier niet uitwerkt motiveer hier waarom niet. Indien u het leefgebied open grasland wel binnen uw werkgebied heeft en deze ook uitwerkt in het optimalisatieplan beschrijf dan hier welke kennis u hiervoor inzet en motiveer dit).

12.1.1 Algemene beschrijving leefgebied open grasland

(Indien u in uw optimalisatieplan het leefgebied open grasland uitwerkt, beschrijf dan in dit algemene deel hoeveel ha open grasland u heeft en hoeveel en welke deelgebieden dit beslaat) (Zie handreiking)

(Per deelgebied stel je een paragraaf op. Je kunt dus voor open grasland deelgebied B onderstaande paragraaf kopiëren om de indeling gelijk te houden per deelgebied.)

12.1.2 Deelgebied (A, naam)

(Korte beschrijving van het deelgebied. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Beschrijf ook de beheerresultaten (met bronvermelding van de gegevens) van het deelgebied over de afgelopen jaren.

12.1.2.1 Korte termijn

(Beschrijf hier de optimalisatie op korte termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.1.2.2 Lange termijn

*(Let op: het gaat om de **EXTRA** optimalisatie bovenop de korte termijn)*

(Beschrijf hier de optimalisatie op lange termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.1.2.3 Optelling deelgebied

(Aantallen en euro's, hiervoor kan je de bijbehorende rekensheet gebruiken. Enkele kengetallen zijn hierin opgenomen. Je kunt op grote lijn rekenen of in detail treden.)

12.1.3 Deelgebied (B, naam)

Etc.

12.2 Leefgebied open akker

(Indien u geen open akker binnen uw werkgebied heeft kunt u deze paragraaf overslaan en verwijderen. Indien u het leefgebied open akker wel binnen uw werkgebied heeft, maar deze hier niet uitwerkt motiveer hier waarom niet. Indien u het leefgebied open akker wel binnen uw werkgebied heeft en deze ook uitwerkt in het optimalisatieplan beschrijf dan hier welke kennis u hiervoor inzet en motiveer dit).

12.2.1 Algemene beschrijving leefgebied open akker

(Indien u in uw optimalisatieplan het leefgebied open grasland uitwerkt, beschrijf dan in dit algemene deel hoeveel ha open akkerland u heeft en hoeveel en welke deelgebieden dit beslaat) (Zie handreiking).

(Per deelgebied stel je een paragraaf op. Je kunt dus voor open akkerland deelgebied B onderstaande paragraaf kopiëren om de indeling gelijk te houden per deelgebied.)

12.2.2 Deelgebied (A, naam)

(Korte beschrijving van het deelgebied. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Beschrijf ook de beheerresultaten (met bronvermelding van de gegevens) van het deelgebied over de afgelopen jaren.

12.2.2.1 Korte termijn

(Beschrijf hier de optimalisatie op korte termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.2.2.2 Lange termijn

*(Let op: het gaat om de **EXTRA** optimalisatie bovenop de korte termijn)*

(Beschrijf hier de optimalisatie op lange termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.2.2.3 Optelling deelgebied

(Aantallen en euro's, hiervoor kan je de bijbehorende rekensheet gebruiken. Enkele kengetallen zijn hierin opgenomen. Je kunt op grote lijn rekenen of in detail treden.)

12.2.3 Deelgebied (B, naam)

Etc.

12.3 Optimalisatie natte dooradering

(Indien u geen natte dooradering binnen uw werkgebied heeft kunt u deze paragraaf overslaan en verwijderen. Indien u het leefgebied natte dooradering wel binnen uw werkgebied heeft, maar deze hier niet uitwerkt motiveer hier waarom niet. Indien u het leefgebied natte dooradering wel binnen uw werkgebied heeft en deze ook uitwerkt in het optimalisatieplan beschrijf dan hier welke kennis u hiervoor inzet en motiveer dit).

12.3.1 Algemene beschrijving leefgebied natte dooradering

(Indien u in uw optimalisatieplan het leefgebied natte dooradering uitwerkt, beschrijf dan in dit algemene deel hoeveel ha natte dooradering u heeft en hoeveel en welke deelgebieden dit beslaat) (Zie handreiking).

(Per deelgebied stel je een paragraaf op. Je kunt dus voor natte dooradering deelgebied B onderstaande paragraaf kopiëren om de indeling gelijk te houden per deelgebied.)

12.3.2 Deelgebied (A, naam)

(Korte beschrijving van het deelgebied. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Beschrijf ook de beheerresultaten (met bronvermelding van de gegevens) van het deelgebied over de afgelopen jaren.

12.3.2.1 Korte termijn

(Beschrijf hier de optimalisatie op korte termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.3.2.2 Lange termijn

*(Let op: het gaat om de **EXTRA** optimalisatie bovenop de korte termijn)*

(Beschrijf hier de optimalisatie op lange termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.3.2.3 Optelling deelgebied

(Aantallen en euro's, hiervoor kan je de bijbehorende rekensheet gebruiken. Enkele kengetallen zijn hierin opgenomen. Je kunt op grote lijn rekenen of in detail treden.)

12.3.3 Deelgebied (B, naam)

Etc.

12.4 Optimalisatie droge dooradering

(Indien u geen droge dooradering binnen uw werkgebied heeft kunt u deze paragraaf overslaan en verwijderen. Indien u het leefgebied droge dooradering wel binnen uw werkgebied heeft, maar deze hier niet uitwerkt motiveer hier waarom niet. Indien u het leefgebied droge dooradering wel binnen uw werkgebied heeft en deze ook uitwerkt in het optimalisatieplan beschrijf dan hier welke kennis u hiervoor inzet en motiveer dit).

12.4.1 Algemene beschrijving leefgebied droge dooradering

(Indien u in uw optimalisatieplan het leefgebied droge dooradering uitwerkt, beschrijf dan in dit algemene deel hoeveel ha droge dooradering u heeft en hoeveel en welke deelgebieden dit beslaat) (Zie handreiking).

(Per deelgebied stel je een paragraaf op. Je kunt dus voor droge dooradering deelgebied B onderstaande paragraaf kopiëren om de indeling gelijk te houden per deelgebied.)

12.4.2 Deelgebied (A, naam)

(Korte beschrijving van het deelgebied. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Beschrijf ook de beheerresultaten (met bronvermelding van de gegevens) van het deelgebied over de afgelopen jaren.

12.4.2.1 Korte termijn

(Beschrijf hier de optimalisatie op korte termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.4.2.2 Lange termijn

*(Let op: het gaat om de **EXTRA** optimalisatie bovenop de korte termijn)*

(Beschrijf hier de optimalisatie op lange termijn. Denk hierbij zowel aan inrichting als beheer en neem daarbij de aspecten omvang, ligging, samenhang en verwevendheid mee. Voor meer informatie hierover zie bijlage 1 van de handreiking.)

12.4.2.3 Optelling deelgebied

(Aantallen en euro's, hiervoor kan je de bijbehorende rekensheet gebruiken. Enkele kengetallen zijn hierin opgenomen. Je kunt op grote lijn rekenen of in detail treden.)

12.4.3 Deelgebied (B, naam)

Etc.

13BEGROTING

(Neem hier de begroting over van het optelblad uit de rekensheet)